

Sociale coöperatie: anders denken en doen

Het kantelen begint langs de randen

Suggesties voor burgers, uitvoerders en bestuurders om anders te denken en anders te doen naar aanleiding van een onderzoek naar sociale coöperaties in een aantal wijken in Nederland

Inhoud

Inleiding: We leven in een kantelperiode

Deel 1: Pioniers van een nieuw tijdperk

- 1.1. Korte beschrijving van een aantal lokale initiatieven
- 1.2. Een aantal lessen
- 1.3. De eerste stappen naar een sociale coöperatie

Deel 2: Een uitdaging voor lokale overheden

- 2.1. Parttime ondernemerschap
- 2.2. Integratie of innovatie
- 2.3. Bijverdienen
- 2.4. Concurrentievervalsing
- 2.5. Nadere bezinning op ondernemerschap
- 2.6. Begeleiding
- 2.7. Regels die ruimte geven
- 2.8. Doelen stellen op het niveau van waarden
- 2.9. Conclusie

Februari 2015

Nicole Estejé
Raf Janssen
Wilma Kuiper

Inleiding: We leven in een kantelperiode

Hoogleraar transitiekunde, Jan Rotmans, trekt volle zalen met zijn boodschap dat er op dit moment in de geschiedenis zo veel fundamenteels op zo veel terreinen verandert, dat we niet spreken van een tijdperk van verandering, maar van een verandering van tijdperk. Zijn stelling is dat wij in een kantelperiode zitten, waarin een aantal fundamentele veranderingen in economie en samenleving gaande zijn die elkaar in dezelfde richting versterken. In zijn onlangs verschenen boek *Verandering van tijdperk. Nederland kantelt* (2014) wijst hij op een drievoudige kanteling. (1) Van een verticaal geordende, centraal aangestuurde, top-down samenleving kantelen we naar een horizontale, decentrale, bottom-up samenleving waarin bestaande instituties en organisaties worden vervangen door gemeenschappen, coöperaties en netwerken. (2) Van een oude economie waarin centrale organisaties nodig waren om producten te maken en diensten te leveren, gaan we naar een nieuwe economie die decentraal en digitaal is georganiseerd en die bovendien slimmer, schoner en minder verspillend is. (3) Van de oude macht waar het vermogen tot het mobiliseren van hulpbronnen in handen was van centrale organisaties, wordt overgeschakeld naar een nieuwe orde waar de macht, dat wil zeggen het vermogen tot het mobiliseren van hulpbronnen voor bepaalde doelen, steeds meer in handen is van mensen die zich van onderop organiseren in netwerken en gemeenschappen.

Rotmans laat zien dat creatieve en innovatieve mensen door de systeemgrenzen heen breken en een enorme dynamiek van onderop creëren. Deze burgerinitiatieven van 'sociaal ondernemers 3.0' zoals Rotmans ze noemt, bestrijken vrijwel alle maatschappelijke terreinen: zorg, welzijn, energie, mobiliteit, voedsel, bouw, veiligheid, cultuur, onderwijs, ontwikkelingssamenwerking. Het gaat om mensen die zijn toegerust om samen met anderen maatschappelijke veranderingen te realiseren, als koplopers, als verbinders of als kantelaars. Daarbij wordt opgemerkt dat niet alle mensen mee kunnen met de snelle ontwikkeling en dat deze mensen dreigen af te haken.

Wat opvalt is dat Rotmans bij de hele reeks van maatschappelijke terreinen niet het terrein noemt waar de alledaagse werkelijkheid van veel kwetsbare mensen zich afspeelt, te weten de minder toegeruste volksbuurten. Ook in deze leefwereld van kwetsbare mensen zijn koplopers, verbinders en kantelaars actief. Ze opereren in coöperatieve wijkinitiatieven, waarin mensen voor zichzelf en voor mensen in hun omgeving of voor lotgenoten mogelijkheden creëren om zelf hun situatie te verbeteren en de sociale balans terug te brengen in maatschappelijke systemen. Ook daar nemen mensen initiatieven om nieuwe hulpbronnen te ontdekken en/of te creëren om verandering te brengen in hun situaties van precariteit. Omdat deze precariteit, deze verontzekering, naast persoonlijke oorzaken vaak

eerst en vooral structurele oorzaken kent, zijn juist deze initiatieven de wegbereiders van fundamentele maatschappelijke veranderingen. Het kantelen begint langs de randen! Daar zijn de druk en de uitdaging het grootst om te zoeken naar de contouren van een nieuwe economie en een nieuwe samenleving. Op de kleine schaal van de buurt raken leef- en systeemwereld elkaar. Daar kunnen de menselijke waarden van de leefwereld een leidraad zijn voor de vernieuwing van de normen en waarden van de systeemwereld. Daar kunnen mensen zich ontpoppen als pioniers van een nieuw tijdperk.

Deel 1: Pioniers van een nieuw tijdperk

Op diverse plekken in het land nemen mensen met weinig inkomen het initiatief om via eigen coöperatieve activiteiten hun (inkomens)positie te verbeteren. Het gaat om kleinschalige (buurt)economische activiteiten die in samenwerking worden opgezet door mensen die eigen zeggenschap hebben over het initiatief. We benoemen deze initiatieven als sociale coöperaties, waarbij we meteen aantekenen dat niet alle initiatieven de juridische vorm van een coöperatie hebben aangenomen. Ze laten zich echter wel inspireren en leiden door het coöperatieve denken en doen.

In dit deel beschrijven we enkele inspirerende voorbeelden van dergelijke sociale coöperaties, we trekken enkele lessen en geven een aantal adviezen voor initiatiefnemers die aan de slag willen met het opzetten van een sociale coöperatie.

1.1. Korte beschrijving van een aantal lokale initiatieven

In de loop van 2014 hebben wij een aantal coöperatieve/wijkeconomische initiatieven bezocht. Het blijkt te gaan om zeer uiteenlopende initiatieven. Toch hebben ze enkele kenmerken gemeenschappelijk:

- Het zijn allemaal economische initiatieven die een structuur creëren waarin onder meer en soms met name baanlozen en/of uitkeringsgerechtigden hun capaciteiten kunnen inzetten, ontwikkelen en tot emplooi kunnen brengen.
- Het zijn initiatieven die zijn gericht op de verbetering van de materiële en immateriële omstandigheden van betrokken personen zelf, en direct of indirect op de verbetering van de leefomgeving van betrokkenen.
- Het gaat om kleinschalige (buurt)economische activiteiten die in samenwerking worden opgezet door mensen die eigen zeggenschap hebben over het initiatief.

Vanuit deze gemeenschappelijke kenmerken definiëren wij de sociale coöperatie als een organisatie van burgers gericht op het bevorderen van zelfredzaamheid. Ondernemerschap staat in het teken van zelf activiteiten ontplooiën. De leden van een sociale coöperatie kunnen samen doelen bereiken die voor ieder apart onbereikbaar zijn.

In deze paragraaf geven we een korte schets van de initiatieven die wij in de loop van 2014 enkele malen hebben bezocht.

1.1.1. De Vrije Uitloop

De Vrije Uitloop U.A. in Breda is een initiatief van een aantal uitkeringsgerechtigden die uit eigen ervaring weten dat in Nederland ongelooflijk veel talent werkeloos en moedeloos thuis op de bank zit, noodgedwongen. Deze mensen kunnen en willen van alles, maar ze zijn vastgelopen in de regels die zij zijn gaan ervaren als een sta in de weg om (weer) actief te worden. Om daarin verandering te brengen hebben zij een eigen coöperatie opgericht, de Vrije Uitloop. Zij presenteren deze als 'de eerste Nederlandse coöperatie voor scharrelondernemers'. Door lid te worden van deze coöperatie krijgen mensen met een bijstandsuitkering een kans om in een regel-arme zone door middel van parttime ondernemerschap (een deel van) hun uitkering zelf te verdienen. De coöperatie is de paraplu waaronder scharrelondernemers parttime mogen ondernemen met behoud van uitkering. Zo kunnen ze hun talenten en passie ontdekken en verder ontwikkelen.

De coöperatie is een sociale onderneming zonder winstoogmerk. Als zodanig is ze ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. De scharrelondernemers worden lid van de coöperatie en hoeven zichzelf niet in te schrijven bij de Kamer van Koophandel; ze ondernemen onder de vlag van de coöperatie. De coöperatie is het geheel van

scharrelondernemers die met elkaar en voor elkaar hun talenten en kwaliteiten inzetten en daar geld mee verdienen. In de coöperatie wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van het Samen: samen denken, samen doen, samen werken, samen vieren. De coöperatie zorgt voor een aantal elementaire zaken: facturatie, boekhouding, administratie, inkoop, marketing, pr, onderzoek. De scharrelondernemers kunnen zich volledig op hun bedrijf richten en mogen omzet maken met hun activiteiten. Van het geld dat wordt verdiend worden onkosten, studie, afschrijvingen en belasting betaald. Een deel gaat naar de coöperatie en een deel wordt in een persoonlijke spaarpot – ‘thermometer’ genoemd – gestort: zo kan de coöperatie blijven fungeren en de scharrelondernemers bouwen startkapitaal op voor hun onderneming. Het opbouwen van een startkapitaal en het ondersteunen van de eigen coöperatie hebben voorrang op het verrekenen met de uitkering. Pas bij inkomsten boven een bepaald bedrag wordt ook een deel afgedragen aan de uitkeringsinstantie.

Behalve financiële verdiensten levert de coöperatie immateriële verdiensten op. Mensen die eerst moedeloos op de bank zaten hervinden hun trots, eigenwaarde, zelfrespect, blijdschap en opluchting; de stress vermindert en daarmee het beroep op zorg, hulpverlening en medicijnen; ook de omgeving van de scharrelondernemers profiteert hiervan. Erna Smeekens: “Het is niet uit te drukken wat er gebeurt met mensen van de coöperatie.”

Coöperatie De Vrije Uitloop ziet zichzelf als een broedplaats voor sociale vernieuwing, een bruisend centrum van waaruit vernieuwende ideeën ontstaan. Met de gemeente Breda zijn afspraken gemaakt en er worden momenteel elders gesprekken gevoerd om ook daar gemeenten en uitkeringsgerechtigden te stimuleren soortgelijke coöperaties op te zetten.

Mensen die het vertrouwen hebben verloren in het zoeken naar werk

Coöperatie de Vrije Uitloop U.A. is momenteel speciaal bedoeld voor mensen uit de gemeente Breda die

- noodgedwongen afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering;
- het zonde van hun tijd vinden om blijkbaar, door het accepteren van de bijstandsuitkering, waardeloos aan de kant te moeten blijven;
- het zat zijn het gevoel te hebben geen controle meer te hebben over hun leven door hun afhankelijkheid van de bijstandsuitkering;
- moeite hebben met onvrijwillige controle en sturing van overheden en re-integratiebedrijven;
- het vertrouwen hebben verloren in het zoeken naar werk en nutteloos moeten blijven solliciteren naar niet bestaande banen;

en die gelukkig:

- wel het vertrouwen hebben (teruggevonden) in hun eigen vaardigheden en passie en dit willen benutten;
- het vertrouwen hebben dat vrije ruimte voor sommige speciale soorten juist voor bloei zorgt!
- bereid zijn mee te denken over het voortbestaan van deze vrije ruimte en de groei en bloei te helpen bevorderen;
- de wijsheid hebben dat vrijheid ook inhoudt te accepteren dat alle leden verschillen, dit juist als voordeel erkennen, en het daarom respecteren. (*soms best lastig!*)

(www.devrijeuitloop.nl)

1.1.2. ONS Coöperatief

In de wijk Geeren-Zuid in Breda was een groep vrouwen al een tijdje op eenvoudige wijze bezig met cateringactiviteiten. Dit heeft geleid tot hun wens om een collectief kleinschalig bedrijf te starten. Samen met deze vrouwen zijn diverse organisaties waaronder AlleeWonen, vrouwenstudio Maxima, stichting Tientjes, Werk aan de Wijk, gemeente Breda en WonenBredburg aan de slag gegaan met de ontwikkeling van een concept voor een bewonerscoöperatie. Cordaid heeft adviseurs geregeld die geholpen hebben bij het opstellen van een business plan en de oprichting van de coöperaties. De gemeente Breda heeft ervoor gezorgd dat het concept van de coöperaties aansluiting vond bij de sociale wetgeving. Eind 2013 is ONS Cooperatief officieel opgericht in een wijkgebouw waaruit het welzijnswerk zich had teruggetrokken. Bewoners uit de wijk vormen de coöperatie die zorg draagt voor het beheer, het wijkrestaurant en de catering in het coöperatieve wijkgebouw. Het is ruimte voor nieuwe bewonersinitiatieven, zoals het naaiatelier en de stadslandbouw.

De coöperatieve bedrijfjes bieden met name emplooi aan mensen die eerst een uitkering hadden of (gedeeltelijk) nog hebben, evenals mensen die een slecht vooruitzicht hebben om op eigen kracht aan een baan te komen, of mensen die een zinvolle dagbesteding nodig hebben. Door deel te nemen in de coöperatie kunnen zij - met behoud van uitkering - door te werken naar vermogen een deel van hun uitkering terugverdienen of een eigen re-integratiebudget bij elkaar sparen om een vervolgstap in hun eigen groeitraject te zetten. Monique van Winkel: "Juist in de volksbuurten wordt duidelijk dat de samenleving volop in verandering is. Allerlei regels passen daar niet meer bij. De beleid moet meer worden opgebouwd op basis van wat in de alledaagse werkelijkheid van deze wijken gebeurt. Dat gaat ook steeds meer gebeuren."

Door een laagdrempelige instroom in de coöperatie en het aanbieden van scholing, training, begeleiding, ondersteuning en kansen om werkervaring op te doen, kunnen ze van uitkering naar financiële zelfstandigheid groeien. De coöperatie is er van en voor de deelnemers zelf, maar ook voor de buurt, hun omgeving, de stad. De bedoeling is dat de coöperatie iets teruggeeft aan de wijk op het gebied van veiligheid en leefbaarheid en dat het een bijdrage levert aan de civil society.

Voor de begeleiding van deelnemers wordt uitgegaan van de eigen kracht van mensen en van het principe 'bewoners helpen bewoners'. De begeleiding op de werkvloer gebeurt door talentvolle medewerkers, die al wat verder zijn in hun ontwikkeling. Tot nu toe geldt dat voor een van de leden van de coöperatie. Die is met ieders instemming in vaste dienst genomen tegen een normaal salaris.

Er is een regeling getroffen met de gemeente dat leden van de coöperatie met behoud van uitkering een leerprogramma kunnen volgen om zich te bekwamen in vaardigheden die

nodig zijn om op termijn een eigen onderneming te beginnen. De deelnemers krijgen daarvoor een reële onkostenvergoeding die vastgesteld is op € 100 per maand. Verder mogen ze binnen de coöperatie een spaarpotje maken voor opleidingen. Daartoe kan 10% van de omzet worden gereserveerd. Eventuele winst die daarnaast nog overblijft vloeit terug naar de gemeente. Dit alles wordt goed vastgelegd in een transparante boekhouding. De leden willen zelf dat het goed geregeld is, opdat er geen ruis ontstaat over geld.

De coöperatieve bedrijfjes ontwikkelen activiteiten die ook van belang zijn voor de buurt. Dat geldt bijvoorbeeld nadrukkelijk voor de catering en het restaurant. Mariëlle de Groot: “De prijzen van de maaltijden hebben we gedrukt om de buurt binnen te halen. Dat lukt prima. Het verwijt van concurrentievervalsing snijdt hier geen hout. Hier in de buurt is geen enkele ondernemer die een horecagelegenheid gaat beginnen. En waar we denken dat het wel eens zou kunnen gaan schuren, daar gaan we praten.”

1.1.3. Bewonersbedrijf Heechterp Schieringen

In de wijk Heechterp Schieringen is een bewonersinitiatief gestart in een pand dat vroeger dienst deed als winkel- en kantoorruimte. Vanaf eind 2012 is de stichting bewonersbedrijf Heechterp Schieringen actief. Het bewonersbedrijf neemt het initiatief van, voor en met bewoners op weg naar het permanent verbeteren van de leefbaarheid in de wijk. Het bewonersbedrijf streeft naar sociaal rendement verdeeld over de volgende aspecten: maatschappelijk deelnemen, bijdragen en contact met medebewoners krijgen, het opdoen van arbeidsvaardigheden, zelfstandig functioneren en uiteindelijk op weg naar het verwerven van een eigen inkomen. Daarbij gaat het bewonersbedrijf uit van 100% vertrouwen in alle bewoners van de wijk met als doel dat iedereen die deelneemt, naar eigen voorkeur en eigen vermogen bijdragen levert, sociale contacten opbouwt en sociaal en/of financieel erop vooruit gaat. Voor het realiseren van deze ambities heeft het bewonersbedrijf verschillende projecten: catering, groenonderhoud, afvalpreventie en schoonmaak. Voor alle projecten is samenwerking met organisaties die belangen hebben in de wijk essentieel. Dat geldt bijvoorbeeld voor de woningcorporaties die net als de bewoners van de wijk er alle belang bij hebben dat de wijk schoon is en afval wordt opgeruimd. Samen met de corporaties wil het bewonersbedrijf de schoonmaak van de wijk van, voor en met bewoners realiseren. Het project moet sociaal en financieel succesvol worden voor alle betrokken partijen, waaronder op de eerste plaats de bewoners van de wijk. In de doelstellingen van het bewonersbedrijf staat dat alle participerende bewoners erop vooruit gaan. Dat kan zijn economisch door het aanbieden van arbeid. Dat kan zijn door sociale participatie. Het bewonersbedrijf staat ervoor een klimaat te scheppen in de wijk

waarin (aanstaande) maatschappelijke veranderingen gemakkelijker kunnen voltrekken. Nabijheid, vertrouwen en vraaggericht werken zijn daarbij van groot belang.

1.1.4. Amsterdamse Buurtmoeders

Het idee voor de Stichting Amsterdamse Buurtmoeders (STAM Buurtmoeders) is enkele jaren geleden ontstaan door een buurtinitiatief in Nieuw West/ Osdorp waarbij verschillende vrouwen uit diverse culturen gezamenlijk catering verzorgden. Vanuit een buurtinitiatief rond samen koken waren gebruikte recepten verzameld en uitgegeven als een multicultureel kookboek. Een van de initiatiefnemers is Nabila Bouabbouz. Zij vertelt over de manier waarop het initiatief is ontstaan: “Toen ik het kookboek van de buurtbewoners onder ogen kreeg zei ik: ‘Wat jammer, moet je kijken wat een organiserend vermogen in die vrouwen zit. Hoe ze het toch maar voor mekaar hebben gekregen! Ze maken lekkere dingen. Hoe komt dat nou dat dat alleen maar is op basis van subsidie? Hoe zorg je ervoor dat die kwaliteiten eigenlijk een duurzaam karakter krijgen? Dat het niet bij een eenmalig initiatief blijft. Hoe zorg je ervoor dat hetgeen er zit aan competenties dat je dat versterkt?’ En al pratende zei ik: ‘Eigenlijk zouden die moeders zich moeten organiseren en professionaliseren en je zou ze zo ver moeten zien te krijgen dat ze het initiatief nemen zich te verduurzamen door een catering van buurtmoeders op te richten en op die manier samen te werken en caterings te verzorgen.’ En dat was het. Ik werk zelf bij de gemeente Amsterdam. Een keer per jaar, dat zag ik de volgende dag toevallig, reikt de gemeente Amsterdam een prijs uit aan een idee dat een bijdrage levert aan de emancipatie van vrouwen. Ik zag dat voorbijkomen en dacht het idee dat ik gisteren een beetje aan de keukentafel aan het bedenken was, dat past wel heel goed binnen dit vraagstuk, binnen deze prijsvraag. Er was nog één dag en dan was de reactietermijn gesloten. Toen die avond heb ik een notitie gemaakt. En dat is het. Ik ken de beleidstaal. Ik spreek verschillende talen. Ik spreek de taal van de professional, de ambtenaar, maar ik spreek ook de taal van die moeders. Als die moeders de prijsvraag zou moeten indienen... dat gaat heel lastig worden... dus ik heb dat gedaan met de instelling van nou we zien wel. En ik werd uitgenodigd. Ik was de indiener. Ik dacht ik moet die moeder hebben die het initiatief heeft genomen. Maar die had een hockeywedstrijd met een groep kinderen, dus die kon niet. Ik ging toch. Binnen een paar dagen moest ik een pitch geven. Dat heb ik toen gedaan en we haalden de hoofdprijs binnen van 5000 euro. Van dat geld is een stichting opgericht, een website gemaakt, promotiemateriaal ontwikkeld en trainingen opgezet over onder meer het maken van offertes en het regelen van belastingen. De insteek was: het bevorderen van economische onafhankelijkheid van vrouwen die geen diploma hebben. Dat je tegen die vrouwen toch – zonder dat je vooraf allerlei eisen aan ze stelt waar ze nog niet aan voldoen en daardoor niet mee kunnen doen – dat je toch zegt, wat kun je wel en dat als uitgangspunt neemt en vervolgens uitbouwt, zodat ze eigen geld kunnen verdienen.” Het concept van Buurtmoeders Catering kan ook worden ontplooid op andere

terreinen, zoals Buurtmoeders Zorg, Atelier, Schoonmaak en Boekhouding. Het idee is om daar in verschillende buurten eigen (sub)coöperaties voor op te richten.

1.1.5. Lucas Community

Begin 2013 trekt een groep ondernemende bewoners in de leegstaande St. Lucasschool aan de Notweg. De ruim twintig kernleden van de gemeenschap knappen de school op en scharrelen een inboedel bij elkaar. Op 9 februari 2013 opent de Lucas Community officieel haar deuren. Hier heerst de Big Society-gedachte: lokale gemeenschappen die het heft in eigen handen nemen. Een eigen gebouw is daarbij een voorname bindende factor.

Inmiddels is er een netwerk van zo'n honderd actief betrokkenen, een mix van zzp-ers, vrijwilligers en startende ondernemers. Er huist onder andere een kookstudio, een café, een fietsenreparatiedienst, een buurtstudio, een kringloopwinkel, een atelier en een sportschool. Er worden naaicursussen georganiseerd, maaltijden gekookt voor ouderen, defecte apparaten gerepareerd en activiteiten voor kinderen en ouderen georganiseerd. Zelfs de bingo ontbreekt niet. De diensten die in de Lucas worden aangeboden zijn gericht op de vraag uit de wijk en worden door bewoners opgezet.

Door in te spelen op lokale behoeften probeert de Lucas Community zowel het buurtleven te stimuleren als de lokale economie op gang te brengen. Mensen zonder papieren die steeds meer ondernemend gaan denken, werken in de community samen met ondernemers en vrijwilligers. Na het betalen van urenvergoedingen en vrijwilligersvergoedingen vloeit de winst terug naar de community. 'Bewondernemers' noemen ze zichzelf: actieve bewoners die zich met hun startende ondernemingen richten op hun eigen wijk. Het idee is dat iedereen wel iets kan doen waar behoefte aan is. De succesformule is om daarbij optimaal en zo efficiënt mogelijk gebruik te maken van gemeenschappelijke middelen. Daarop doordenkend is het ambitieus plan opgepakt om een zorgcoöperatie op te richten, voor en door ouderen. Maar met steun van een verpleegkundige en een ouderenhulp.

De wijkonderneming kan zijn eigen broek inmiddels ophouden, maar er wordt geen normale huur betaald. Een prangende vraag is nu onder welke condities het stadsdeel akkoord gaat met een langdurige gebruiksovereenkomst. En wat als bepaalde spelers hun omzet flink weten te vergroten? Moeten ze dan weg? Gaat de huur omhoog? En zo zijn er nog vele andere spannende vragen rond dit nieuwe fenomeen: de wijkonderneming.

1.1.6. Weggeefwinkel

Als tegenhanger van de weggooimaatschappij is een aantal mensen in Amersfoort meer dan tien jaar geleden een weggeefwinkel begonnen. Het idee erachter is om spullen die mensen

niet meer nodig hebben een tweede leven te geven door ze gratis door te geven aan mensen die deze spullen nog goed kunnen gebruiken. Margot Klaassen: “Het initiatief is ontstaan vanuit een groep krakers. Die hadden een pand in de binnenstad van Amersfoort gekraakt. Dat was naast V&D en MacDonalds, daar lag dat pand. Dat stond al heel lang leeg. Toen werd een oproep gedaan aan de bevolking: we zetten de actie nog even voort, maar we hebben wat spullen nodig om het pand bewoonbaar te maken. Dat hebben ze geweten, want toen kwam er ontzettend veel op hen af. Daar is de weggeefwinkel Amersfoort uit ontstaan.” Al vrij snel is de weggeefwinkel terecht gekomen in een leegstaande kleuterschool in een multiculturele wijk. Het gebouw is van de gemeente en de weggeefwinkel mag dat gratis gebruiken. Aanvankelijk was het een vreemde eend in die wijk, maar al gauw is de weggeefwinkel een ontmoetings- en informatiepunt geworden in deze wijk. Er is een buurttuin bijgemaakt en de wijkbewoners willen hun weggeefwinkel niet meer kwijt en hebben dat ook duidelijk te verstaan gegeven aan de gemeente die de oude school en de buurttuin weer wou terughebben om er woningen op te bouwen. Margot Klaassen: “Mensen brengen hier meer spullen dan dat ze meenemen. Die spullen zouden anders wellicht stoffig op een zolder blijven liggen of weggegooid worden en nooit meer gebruikt. In plaats daarvan brengen mensen ze hier naar toe vanuit het idee dat er dan nog iets nuttigs mee gebeurt. En dat is inderdaad zo. Hier krijgen spullen een tweede leven bij mensen die ze goed kunnen gebruiken of er lol in hebben om ze opnieuw te gebruiken.” De weggeefwinkel is een initiatief van burgers voor burgers: mensen verlenen een dienst aan elkaar, gratis; er worden alleen soms donaties gegeven en die worden gebruikt om het dak dicht te houden, het gebouw open te houden. Subsidie van de gemeente wil men niet, want dat houdt in dat er bemoeienis komt van de overheid en daar zit men niet op te wachten. Maarten (stagiair): “Dan komen er regels en formulieren; dan moet er worden vergaderd; dan komen er voorzitters en secretarissen; en dan gaat het fout, loopt het vast, dan gaat zoiets niet meer werken. Het gaat bij ons op een natuurlijke wijze. Mensen groeien in een bepaalde rol, heeft het overzicht en weet precies wat er moet gebeuren, en daar moet een ander zich dan ook niet meer te veel mee bemoeien. Zo werken we hier al jaren en dat gaat prima.”

1.1.7. Future of Fame

De Stichting Future of Fame is een sociaal en maatschappelijk bevlogen organisatie ontstaan vanuit de behoefte van de mens. De doelstellingen zijn om iedereen (weer) te motiveren om te leren en/of om zich goed voor te bereiden op de arbeidsmarkt. Binnen de werkplaatsen van Future of Fame worden mensen ondersteund met het maken van huiswerk, er worden werkplekken aangeboden via het UWV, stagiaires krijgen de ruimte om meer en betere vakkennis op te doen, mensen worden in contact gebracht met ondernemers. Er wordt in kleinere en grotere teams gewerkt om samen vraagstukken op te lossen. Daarbij wordt

geprobeerd ook opdrachten uit de markt te krijgen. Mensen leren hierdoor allerlei vaardigheden: samenwerken, schrijven, muziek maken, animaties, documentaires, videoclips, gedichten en nog veel meer. Mensen leren omgaan met zakelijke partners en ze leren handen uit de mouwen steken. Maar het belangrijkste wat ze leren is: ontdekken waar ze goed in zijn en hoe ze dat verder kunnen ontwikkelen. Zo bouwen ze perspectief op voor de toekomst. Mels Niessen, oprichter Future of Fame: “Bij ons kun je ontdekken waar je talent ligt. Of het nu gaat om het ontwerpen van een website of een huisstijl, het maken van een flash animatie of een videoclip. Als je het werk maar graag doet en zolang het maar uit jezelf komt: je gaat aan de slag met je eigen creatieve project. We helpen je met het formuleren van leerdoelen en het opstellen van een ondernemingsplan. Je hebt contact met opdrachtgevers: van de offerte tot en met de factuur. Tegelijkertijd ondersteunen we je met persoonlijke én met praktische zaken.”

1.2. Een aantal lessen

Een Sociale Coöperatie biedt mensen in kwetsbare posities de kans om in collectief verband activiteiten te ontplooien en zelfredzamer te worden. Samen creëren ze nieuwe ruimtes:

- ruimte om inkomen te verwerven;
- ruimte voor meer werk dicht bij huis;
- ruimte om het gat te dichten tussen beschikbare tijd en onbenut talent.

Zo maken mensen samen omstandigheden waarin ze minder kwetsbaar zijn en zich minder kwetsbaar voelen: ze ruimen hindernissen op en scheppen kansen om zelf hun situatie te verbeteren. Dat komt hen zelf ten goede alsmede hun omgeving.

1.2.1. Voor de leden en voor de buurt

Er is sprake van een groeiende belangstelling voor het ondernemen vanuit een coöperatie. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het verschijnen van het vuistdikke *Handboek Coöperatie*. Het boek opent met de volgende zin: “Het kenmerkende van de coöperatieve onderneming bestaat daaruit dat de coöperatie onderneemt door met haar eigen leden zaken te doen op een wijze en onder condities die tot voordeel strekken van die leden.” (pag. 25) Dat voordeel zit niet zozeer in rendement op ingebracht vermogen. Het gaat bij een coöperatie niet zozeer om de winst, maar om een andersoortige meerwaarde ten gunste van de leden. In de inleidende verkenning van het Handboek wordt dan gewezen op het voordeel dat de leden kunnen hebben doordat de coöperatie hen tegen een lagere prijs goederen of diensten levert of dat ze tegen een hogere prijs eigen producten aan de coöperatie kunnen leveren. Volgens de wet moet de coöperatie zich ten doel stellen om in bepaalde stoffelijke behoeften van haar leden te voorzien. De stoffelijke behoeften kunnen ook betrekking hebben op het scheppen en in stand houden van een leefbaar sociaal klimaat in een wijk of dorp. Bij veel sociale coöperaties is dat nadrukkelijk het geval. De leden laten zich veeleer laten leiden door kwaliteit van leven dan door het maken van winst. De activiteiten die veel sociale coöperaties opzetten en de werkzaamheden die ze verrichten hebben vaak betrekking op voorzieningen in de buurt en voor de daar wonende mensen. De economische activiteiten die de sociale coöperatie opzet strekken op de eerste plaats haar leden tot voordeel, maar komen ook de buurt ten goede, omdat deze activiteiten ingebed zijn in de buurt en gericht zijn op gemeenschappelijke voorzieningen van en voor de buurt.

1.2.2. Functies van Sociale Coöperatie

Een sociale Coöperatie:

a. Heeft een paraplufunctie

Met een Sociale Coöperatie kan een vitale gemeenschap van betrokken mensen worden gevormd. Betrokken op hun eigen behoeften en talenten én op die van de andere coöperatieleden. Hun belang is immers ook jouw belang.

b. Werkt als een zwerm vogels

In de Sociale Coöperatie worden gemeenschappelijke condities gecreëerd waardoor je samen sterk staat. Ook financieel. Zelfs in wijken waar veel mensen rond moeten komen met een laag inkomen.

c. Biedt een helpende hand

Leden van een Sociale Coöperatie kunnen investeringen doen waarvan ze het risico individueel niet kunnen dragen. Ze kunnen samen kennis en diensten inkopen en van elkaar leren. Zo hoeft elk lid niet zelf het wiel opnieuw uit te vinden.

1.2.3. Lessen voor initiatiefnemers van Sociale Coöperatie

Uit gesprekken die we gevoerd hebben met wijkinitiatieven destilleren we tien lessen die als praktijkaanbevelingen verwoord worden door initiatiefnemers van deze buurtprojecten:

a. Organiseer het initiatief als een open organisatie

Petra Talsma, Bewonersbedrijf Heechterp Schieringen in Leeuwarden: 'Er hangt hier een gigantisch poster voor de deur: Hallo, hoe gaat het? Kom binnen! Ik heb op de dag dan ook geen flauw idee wat die dag allemaal gaat brengen.'

b. Neem besluiten democratisch

Hans Udo, Scharrelondernemers, Breda: 'We beslissen samen over alles wat de coöperatie aangaat. We hebben ook allemaal evenveel stemrecht.'

c. Bouw stapsgewijs ondernemerschap op

Nabila Bouabbouz, Buurtmoeders Amsterdam West: 'Onze insteek is economische onafhankelijkheid van vrouwen die geen diploma hebben, zonder vooraf allerlei eisen te stellen waar ze nog niet aan voldoen, maar kijken naar wat ze wel kunnen.'

d. Hou de regie in eigen hand

Rabia Nouhi, ONS Coöperatief, Breda: 'Beleid moet gebouwd worden op basis van wat hier in de praktijk gebeurt.'

e. Leer kennis en vaardigheden in praktijksituaties

Mels Niessen, Stichting FutureOfFame, Amersfoort: 'Door realistische opdrachten ontwikkelen wat je goed kan zodat je weer gaat leren en een juiste baan kan vinden.'

f. Creëer een alternatieve economie in de eigen buurt

Mostafa El Filali, Lucas Community, Amsterdam: 'Ik knip jouw haar, jij wast mijn auto. Doordat we dat zo met elkaar afspreken kun je op wijkniveau heel veel voor elkaar betekenen.'

g. Plaats het initiatief in het perspectief van een duurzame samenleving

Margot Klaassen, Weggeefwinkel, Amersfoort: 'De weggeefwinkel is geen armoedesupermarkt, ze is er voor iedereen. Het gaat erom dat spullen opnieuw worden gebruikt, zodat er geen overschot is en geen tekorten.'

h. Schep ruimte voor tussenwegen

Erna Smeekens, Scharrelondernemers, Breda: 'Er is nu vaak geen tussenweg. Maar dit is de aangewezen weg voor veel mensen, de tussenweg: dat je parttime wat kunt gaan doen, iets wat bij je past.'

1.3. De eerste stappen naar een sociale coöperatie

Op verschillende plaatsen zijn groepen burgers concreet aan de slag met het realiseren van sociale coöperaties. Het lukt hen om nieuwe voorzieningen tot stand te brengen. Dat gaat niet vanzelf. Zeker niet voor mensen die voor hun bestaan aangewezen zijn op systemen van sociale zekerheid. Dat is een omstandigheid die hen mogelijkheden geeft - de overheid staat garant voor een bestaansminimum - en die tegelijk hun mogelijkheden inperkt vanwege de basisideeën waarop het huidig systeem van sociale zekerheid (nog) stoelt. Sociale zekerheid houdt mensen uit de harde wind van de arbeidsmarkt en zet ze tegelijkertijd steeds straffer (terug) in de orde van die arbeidsmarkt. Het is een systeem dat mensen sociale rechten geeft (minimaal inkomen) en ze tegelijkertijd sociale rechten onthoudt (maatschappelijk meedoen; capaciteiten ontplooiën). Dat is een dubbelheid waarin mensen gevangen zitten en waar veel uitvoerders (met name gemeenten) ook in vastlopen. Uitwegen uit deze dubbelheid zijn alleen te creëren als mensen en instanties de durf hebben om ruimte te scheppen voor het verkennen en ontwikkelen van andere economische en sociale concepten. De sociale coöperatie die wij bezocht hebben, zijn bezig met zo'n zoektocht naar anders denken en anders doen. De initiatieven verschillen veel van elkaar. Ze hebben verschillende kenmerken en opereren onder verschillende omstandigheden. Toch zijn de stappen die ze moeten zetten heel vergelijkbaar.

1.3.1. Gewoon aan de slag gaan

Alle initiatieven kenmerken zich door deze stap: niet blijven piekeren over wat wel en niet kan of mag, maar gewoon aan de slag gaan. Veel kan bijvoorbeeld al gedaan worden vanuit huis. Soms is dat zelfs handiger. Zo kan een catering vanuit huis soms gemakkelijker georganiseerd worden dan in een keuken van een buurthuis. Dan gaan er namelijk allerlei regels gelden bijvoorbeeld vergunningen voor de 'warme' keuken. Wachten op toestemming kan dan heel frustrerend zijn. Het advies van veel coöperaties is 'gewoon dóen'. Dan ontstaat er beweging.

1.3.2. De ruimte verkennen die de gemeente schept voor sociale coöperaties

De ervaring leert dat er gemeenten zijn die binnen de bestaande regels kansen creëren. Zo zijn er gemeenten (1) die kansen op zelf ondernemen even serieus nemen als de kansen op een baan; (2) die actief mogelijkheden zoeken om verdiensten uit de onderneming niet per definitie te korten op de uitkering maar toe te laten dat die verdiensten aangewend worden om te investeren; (3) die thema's als arbeidsverdringing en concurrentievervalsing niet als standaard afwijzingsgrond nemen maar zich veel meer laten leiden door de werkelijke situatie te plaatse. Zo kan een goedkoop buurtrestaurant concurrentievervalsing lijken, maar als dit restaurant bezoekers

trekt die vanwege de kosten of sfeer nergens anders zullen gaan eten, komt het in een heel ander daglicht te staan.

1.3.3. De ruimte oprekken

Gemeenten zitten volop in de veranderingsfase. Doordat gemeenten regels verschillend toepassen kan een Sociale Coöperatie in de ene stad meer ruimte krijgen dan in de andere stad. Dat komt ook omdat de Sociale Coöperatie een nieuw verschijnsel is. Leer daarom van ervaringen van andere initiatieven. Ga bijvoorbeeld met elkaar op werkbezoek bij een Sociale Coöperatie in een andere gemeente. Zo kun je samen de ruimte voor jullie Sociale Coöperatie oprekken.

1.3.4. Pas formaliseren als het nodig is

Met een aparte rechtsvorm opricht gaan er allerlei wettelijke regels meespelen. Zo eist de wet bijvoorbeeld dat coöperatieleden een stoffelijk voordeel nastreven waardoor een coöperatie niet alleen een ideëel doel kan hebben. Met een formele rechtsvorm ontstaan ook direct formele relaties tussen mensen: zo krijgen leden stemrecht en bepalen zij dus mede de koers van de organisatie. Maar wat gebeurt er met niet-leden? Die mensen kunnen misschien wel heel betrokken zijn maar hebben dan geen stem in de organisatie. Hoe open is de organisatie voor nieuwe leden? Kunnen niet-leden toch een bepaalde stem krijgen? Allemaal vragen die meespelen in het oprichten van een coöperatieve rechtsvorm. Neem daarom de tijd om plannen goed dóór te denken. Daar is vaak meer tijd voor nodig dan weleens gedacht wordt. Een rechtsvorm is pas echt nodig als er (1) Vermogen ontstaat: je wordt samen eigenaar van een pand of er komen financiële middelen beschikbaar van een fonds of een bank; (2) Werk wordt verricht dat risico's en/ of aansprakelijkheden met zich meebrengt; (3) Behoeft is aan vaste afspraken over de organisatie van activiteiten. Het formaliseren van afspraken kan meer houvast geven en een helder raamwerk bieden voor mensen die later mee willen doen.

1.3.5. Werken met een 'meertalige' begeleider

De taal van de leefwereld van mensen en de taal van de systeemwereld van de overheid zijn heel verschillend. Het is handig als je als sociale coöperatie iemand hebt die beide talen spreekt. Daardoor worden activiteiten die mensen opzetten vanuit hun leefwereld mogelijk eerder acceptabel, omdat ze vertaald/verteld worden in de grammatica die in de systeemwereld gehanteerd wordt. Mensen die hun kwaliteiten tot ontwikkeling kunnen brengen in sociale coöperaties, zijn niet altijd getraind in het opstellen van projecten en

begrotingen en het maken van tussenrapportages en verslagen, wat de systeemwereld nodig heeft om ruimte te geven aan het verkennen van nieuwe ontwikkelingen.

1.3.6. Deel jouw ervaringen zodat je anderen ook weer verder helpt

De Sociale Coöperatie is een nieuw verschijnsel: er is nog veel kennis en ervaring op te doen. Voorkom dat iedereen het wiel zelf uit moet vinden. Verzamel ervaringen die er al zijn om deel eigen ervaringen ook weer met anderen. (kijk op www.socialealliantie.nl)

Deel 2: Een uitdaging voor lokale overheden

Her en der in overheidskringen wordt de hoeraboedschap verkondigd dat mensen vanuit hun eigen kracht van alles voor elkaar kunnen krijgen. 'Mensen in hun kracht zetten' is een slogan die veel lokale politici en lokale organisaties in hun mond bestorven ligt. De vraag is of de meer kwetsbare groepen in de samenleving meekunnen met deze hoeraboedschap. Het project rond de sociale coöperaties maakt duidelijk dat dit niet zonder meer het geval is. Sociale coöperaties stellen zich tot doel om mensen in kwetsbare posities kansen te bieden om in collectief verband activiteiten te ontplooien en zelfredzamer te worden. Er wordt ruimte gecreëerd om eigen talenten te ontdekken en te ontplooien en deze in te zetten om inkomen te verwerven met eigen werk dicht bij huis. Zo maken mensen zelf omstandigheden die niet of minder kwetsend zijn voor hen: ze ruimen hindernissen op en scheppen kansen om zelf hun situatie te verbeteren. Een van de kernuitdagingen die hierbij speelt is de vraag: hoe stelt de lokale overheid zich op tegenover ondernemerschap van mensen die ondanks hun inzet voorlopig of blijvend aangewezen zijn op een gehele of gedeeltelijke uitkering?

Er is nog weinig vastgelegd over het beleid dat gemeenten kunnen voeren ten aanzien van parttime ondernemerschap. Enerzijds is dat lastig: waar kun je als gemeente naar verwijzen of op terugvallen? Anderzijds is het gunstig: de gemeente kan eigen beleidskeuzes maken en eigen voorwaarden ontwikkelen. Essentieel is daarbij de vraag of initiatieven rond sociale coöperaties gezien worden als een aanvullend instrument om mensen (weer) te integreren in de gangbare arbeidsmarkt of juist een innovatie-instrument in handen van (groepen) burgers die weinig kans maken op de gangbare arbeidsmarkt: integratie of innovatie? Het mogen bijverdienen bij een uitkering en de kwestie van concurrentievervalsing en baanverdringing zijn eveneens uitdagingen voor het lokale beleid. Tenslotte speelt de vraag wie zorg mag of kan dragen voor goede begeleiding. Om deze vraag goed te beantwoorden is een nadere bezinning op ondernemerschap nodig. De opstelling ten aanzien van deze uitdagingen hangen mede af van de vraag hoe een lokale overheid omgaat met regels en wat voor doelen ze stelt.

2.1. Parttime ondernemerschap

Een groeiend aantal gemeenten is bereid om het uitoefenen van parttime ondernemerschap door uitkeringsgerechtigden te bevorderen, omdat deze daarmee mogelijk al voor een deel uit de uitkering zijn en omdat het een opstap kan zijn naar volledig ondernemerschap of naar een baan. Bij het maken van regels voor het parttime ondernemerschap kunnen de bestaande regels van de overheid als vertrekpunt worden genomen of de levende alledaagse werkelijkheid van betrokken uitkeringsgerechtigden kan de basis zijn waarop een passende regeling wordt ontworpen. Dit verschil van invalshoek is van belang voor het perspectief van het parttime ondernemerschap.

2.1.1. Redenen voor parttime ondernemerschap

Op basis van de kennis en de ervaringen van een aantal gemeenten is door Divosa, de landelijke organisatie van sociale diensten, een *Werkwijzer Parttime Ondernemers* opgesteld (oktober 2014). Geconstateerd wordt dat parttime ondernemerschap voor gemeenten eigenlijk een vreemde eend in de bijt is: de Bbz-regeling zet in op volledig ondernemerschap en de bijstandswet is vooral gericht op uitstroom via werk in loondienst. Er worden drie redenen genoemd waarom het toch van belang is dat de gemeenten beleid ontwikkelen voor parttime ondernemerschap: (1) ontoereikend inkomen uit arbeid is een toenemend verschijnsel aan de onderkant van de arbeidsmarkt; (2) gemeente hoeft minder uitkeringen te betalen en kansen op volledige uitstroom als zelfstandige of in loondienst worden groter; (3) uitkeringsgerechtigden krijgen de kans om aan de slag te gaan met werk dat ze leuk vinden en waar ze goed in zijn en dat versterkt hun zelfredzaamheid en zelfrespect.

2.1.2. Werkwijzer Parttime Ondernemers

De *Werkwijzer* van Divosa is een handreiking voor gemeenten om beleid te ontwikkelen voor parttime ondernemerschap: “Binnen de kaders van de WWB – het hoofddoel is economische zelfstandigheid – hebben gemeenten veel beleidsvrijheid.” (p. 9) Parttime ondernemerschap wordt gepresenteerd als instrument voor uitstroom naar volledig ondernemerschap of uitstroom naar loonarbeid. Als beide opties niet haalbaar zijn, is het ook “een vorm van sociale activering waarmee de klant een deel van de uitkering terugverdient”. (p. 9). De gemeente selecteert, informeert en beoordeelt: zij bepaalt welke mensen gebruik mogen maken van de regeling (bijvoorbeeld alleen mensen die ooit al ondernemer zijn geweest); zij bepaalt of iedereen over deze regeling wordt geïnformeerd of alleen mensen die de gemeente zelf uitkiest; zij bepaalt of er genoeg inkomsten worden gerealiseerd. De gemeenten krijgen het advies goede afspraken te maken met de parttime ondernemers “om fraude en misbruik te voorkomen” (p. 10): inschrijven bij Kamer van Koophandel;

werkzaamheden melden bij sociale dienst; marktconforme tarieven om concurrentievervalsing tegen te gaan; geen aanspraak op zelfstandigenaftrek; alleen werkgerelateerde kosten zijn aftrekbaar; geen grote investeringskosten maken; controleerbare en verifieerbare boekhouding en een aparte bedrijfsrekening; rekening houden met belasting (bv btw) en maandelijks inkomsten (met aftrek kosten) opgeven. Geadviseerd wordt de afspraken goed vast te leggen: “Een contract waaraan beide partijen zich verplichten werkt voor de ondernemer motiverender dan een eenzijdige beschikking.” (p. 12) Parttime ondernemerschap mag de kans op regulier werk in loondienst niet belemmeren. De plicht om parttime te solliciteren en algemeen geaccepteerde arbeid te aanvaarden blijft gehandhaafd: “De WWB is per slot van rekening bedoeld als vangnet.” (p. 10)

Geadviseerd wordt regelmatig na te gaan of de gestelde doelen worden bereikt en de regeling dus effectief (= doeltreffend) is. Daartoe moeten op gezette tijden de scores op de hoofddoelen worden gemeten: uitstroom als zelfstandige of doorstroom naar Bbz; uitstroom naar een baan; sociale activering en een deel van uitkering terugverdienen. Daarnaast wordt een aantal nevendoelen genoemd die ook gemeten kunnen worden om vast te stellen of de regeling efficiënt (= doelmatig) is: voortgang op participatieladder; bijdrage van parttime ondernemers aan lokale economie; wat de ondersteuning de gemeente kost aan tijd of geld; verbetering van de gezondheid van parttime ondernemers; meer inzicht van parttime ondernemers in hun kansen en mogelijkheden; tevredenheid van parttime ondernemers over de ondersteuning van de gemeente.

Wat gemeenten willen bereiken met parttime ondernemerschap

Voor gemotiveerde klanten die het in zich hebben om uiteindelijk volledig als zelfstandige in hun inkomen te voorzien, is parttime ondernemen het voorportaal voor het Bbz (maar niet de voorbereidingsperiode waarvan in het Bbz sprake is). Voor andere klanten is parttime ondernemerschap een re-integratie-instrument: ze nemen weer deel aan het maatschappelijk verkeer om vertrouwen in eigen kunnen te krijgen. Ze moeten daarnaast zoeken naar een baan in loondienst. In de praktijk werkt dit goed. Klanten breiden hun netwerk uit en solliciteren niet vanuit een uitkering maar vanuit een parttime onderneming. Voor een andere groep klanten is een baan in loondienst geen optie, bijvoorbeeld vanwege hun hoge leeftijd, lagere opleiding of medische beperking. Juist voor hen is parttime ondernemerschap een goede manier om naar hun vermogen te participeren. Daarmee verdienen ze een deel van de uitkering terug. In dit geval is parttime ondernemerschap vaak een eindstation en geen tussenstap naar volledige uitstroom. (Werkwijzer, p 9) (...) Als blijkt dat het traject de gemeente veel kost (in menskracht) en weinig financieel voordeel biedt rijst de vraag of inzetten op loondienst meer perspectief biedt. Als dat zo is moet de klantmanager het lef hebben om het traject te beëindigen. (Werkwijzer, p 14)

2.2. Integratie of innovatie

De formuleringen in de Werkwijzer van Divosa lijken erop te wijzen dat parttime ondernemerschap vooral gezien wordt als een aanvullend instrument om (re)integratie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt te bevorderen: kansen op regulier werk in loondienst mogen niet worden belemmerd; de plicht om te solliciteren en algemeen geaccepteerde arbeid te aanvaarden blijft gehandhaafd. Anderzijds wordt ook wel onderkend dat parttime ondernemerschap de lokale economie kan bevorderen en kan bijdragen tot een beter leefklimaat in de wijk. In de praktijk merken lokale overheden ook dat individuele personen via (bedrijfseconomische) wijkinitiatieven beter tot hun recht komen en hun tot dan toe vaak nog ongekende of ongebruikte mogelijkheden ontdekken en ontplooien. Dat komt niet alleen deze personen als individu ten goede, maar ook de wijk/buurt als geheel.

2.2.1. Nieuw denken en doen

Het economisch systeem ontwikkelt nieuwe patronen van denken en doen: nieuwe ideeën over ondernemerschap (denk bv aan toename van aantal zzp'ers), nieuwe ideeën over sociale zekerheid, over arbeid, inkomen. Mensen en ook organisaties (waaronder uitvoerders van de sociale zekerheid) gaan zich verhouden tot die veranderingen. Ze operen daarbij vaak noodgedwongen vanuit denk- en doekaders die nog afgestemd zijn op situaties en omstandigheden die aan het voorbijtrekken zijn of die al achter ons zijn geraakt. Er moeten nog nieuwe wegen worden ontdekt en/of gecreëerd om nieuw denken en doen ruim baan te geven. Dat vergt proberen, vallen en opstaan. Dat gebeurt voor een deel onder meer in (bedrijfseconomische) wijkinitiatieven en in sociale coöperaties. De initiatiefnemers moeten daarin hun weg vinden. En hetzelfde geldt voor beleidsmensen van lokale overheden en voor uitvoerders van wetten en regelingen van onder meer de sociale zekerheid. Het is dan van belang om in alle openheid experimenteerruimte te creëren en vanuit vertrouwen te opereren zonder precies het einddoel al in beeld te hebben.

Een organisatie van burgers

Een wijkonderneming is een bijzondere organisatie. Het is geen overheidsorganisatie maar een organisatie van burgers. Tegelijkertijd is het ook geen echte private organisatie want een wijkonderneming richt zich op het algemeen belang in de wijk, een doel dat lange tijd vooral in handen lag van de overheid of van professionele organisaties. Een wijkonderneming heeft daardoor een heel eigen manier van werken. Er heerst een sterke informele sfeer. Mensen raken betrokken uit persoonlijke motivatie en enthousiasme. In plaats vanuit formele procedures wordt gewerkt vanuit intuïtie. In plaats van te werken met methodes en technieken wordt gewerkt met creativiteit en doorzettingsvermogen.

Nicole Estejé: *Wijkondernemingen. Samenwerken, dat doe je sámen*. Uitgave ministerie BZK, juli 2014, p. 4

2.2.2. Wordt een nieuwe openbare ruimte gecreëerd, de sfeer van het sociale?

De sociale zekerheid stoelt op collectieve regelingen die heel individu-gericht worden toegepast. Dat heeft veel mensen veel vrijheid en welvaart gebracht. Tegelijk zijn mensen erdoor los(ser) geraakt van hun directe omgeving, hun alledaagse leefwereld. Individuele rechten hebben in die zin een 'ontsocialiserende' werking: samenbindende structuren en vormen van onderlinge hulp gaan verloren. Er ontstaat een samenleving van 'gedecollectiveerde' individuen. Zodra mensen in situaties van precariteit en onzekerheid komen, wordt die ontsocialisering gevoeld en worden de nadelen ervan ervaren. De transformaties in het sociale domein die momenteel aan de gang zijn in alle gemeenten, bieden een uitgelezen mogelijkheid om de sociale structuur van onze samenleving nog eens tegen het licht te houden en vragen te stellen over de huidige collectieve regelingen en de individuele rechten die daaraan kunnen worden ontleend. Door het huidige economische denken en de momenteel gangbare invulling van sociale zekerheid ontstaat een spanning tussen enerzijds de verlangde autonomie van het individu en anderzijds de door het collectief te realiseren solidariteit. Dat komt met name op lokaal vlak tot uiting in een verscherping van vraagstukken van werkloosheid, verarming, verschuldiging en vereenzaming.

In arme wijken ontstaan concentraties van mensen die het slachtoffer zijn van deze maatschappelijke ontwikkelingen. Dat juist daar sociale coöperaties worden opgezet roept een aantal verwachtingsvolle vragen op. Wordt juist door deze slachtoffers in arme wijken opnieuw ontdekt dat de negatieve effecten van het 'ontketenen' van de markteconomie mensen dwingen tot het opbouwen van nieuwe sociale structuren die respect en zekerheid kunnen borgen? Zijn sociale coöperaties voorbeelden van dergelijke nieuwe sociale structuren, die 'gemeengoed' vormen binnen een opnieuw te ontdekken openbare sfeer die ligt tussen de sfeer van de overheid (publieke sfeer) en de sfeer van de markt? Zou deze nieuwe openbare sfeer benoemd kunnen worden als de *sfeer van het sociale*, de sfeer van het samen leven van de samenlevende mensen in de buurt, de sfeer van de houdingen en verhoudingen tussen mensen? Opereren sociale coöperaties, zoals in het eerste deel van dit rapport beschreven, bij voorkeur in deze sfeer van het sociale en zijn ze bezig met het scheppen van gemeengoed als condities om sociale rechten te realiseren en ook voor arme mensen sociale rechtvaardigheid te realiseren of beter gezegd samenlevingscondities waarmee arme mensen zelf hun sociale rechten kunnen bewerkstelligen? Is dat een corrigerende aanvulling op de individualiserende collectieve sociale regelingen die voor veel mensen in precariteit hun beschermende werking hebben verloren? Brengen sociale coöperaties opnieuw verbindingen tussen individuele mensen tot stand vanuit een herontdekking van wederzijdse afhankelijkheden? Kunnen we coöperaties, ondanks hun gesitueerd zijn in het lokale, uit de 'enge' sfeer halen van 'gesloten gemeenschappen' en in het teken zetten van samenwerken op basis van verschillen? Zou dat een vernieuwing zijn van de oude denkbeelden over coöperaties die past bij een nieuw denken en doen ten aanzien van de openbare ruimte tussen staat en markt? Zou dat ook een vernieuwing kunnen

zijn van *het sociale*, het samen leven tussen mensen dichtbij en verder af? Zou dat tevens een weerwoord geven aan de terechte kritiek/angst dat de coöperatie er is op basis van uitsluiting van degenen die niet in de doelstelling van de coöperatie passen? Kunnen we de economie van het gemeengoed en de economie van het delen elkaar laten inspireren? Gebeurt dat al in diverse sociale coöperaties? Opereren die in een openbare ruimte waar delen centraal staat omdat allen deelgenoot zijn aan het daar tot stand te brengen of tot stand gebrachte of aanwezige gemeengoed? Doet een vooruitziende lokale overheid er verstandig aan om zich vanuit haar geplande systeemwereld innovatief, doch bescheiden, te verhouden tot de alledaagsheid van de sociale ruimten die bewoners voor zichzelf scheppen en waar ze hun gemeengoed creëren en verzorgen op basis van hun eigen belevingen en hun eigen deskundigheden?

2.2.3. Kies voor toekomst, kies voor innovatie!

In plaats van sociale coöperaties op te tuigen als nieuwe instrumenten om weggeschovenen en afhakers terug te zetten in de orde van de gangbare markteconomie, doen lokale overheden er verstandiger aan om initiatieven rond sociale coöperaties te ondersteunen in hun zoektocht naar nieuw gemeengoed, nieuwe collectieve bestaansvormen waarbinnen mensen kunnen (blijven) meedoen zoals ze zijn en waarbinnen ze als individu tot hun recht kunnen komen. Vanuit de leefwereld van mensen, vanuit lokale situaties, vanuit wijken, buurten en dorpen komen initiatieven op die verzet aantekenen tegen de alleenheerschappij van het economische. Dat gebeurt niet zozeer vanuit politieke of ideologische motieven, maar veeleer als neveneffect van het verlangen van mensen naar een betekenisvolle invulling van hun alledaagse leven. Dat verlangen dwingt hen buiten de kaders van het gangbare te treden en iets nieuws te verzinnen en te realiseren. Niet omdat ze zo'n helder beeld hebben van dat nieuwe, maar veeleer omdat de bestaande patronen en mallen hen niet meer passen.

Eigenlijk is het niet iets nieuws en is het begrip 'innovatie' hier niet op zijn plaats. Het betreft eerder een herpositionering en herprioritering van kwaliteiten en aspecten in het leven en samenleven die door de overbenadrukking van het economische naar de achtergrond zijn gedrukt. Het gaat om de herontdekking van de kwaliteit van leven in een samenleving die met 'langzamer, minder, beter, mooier' waarden herontdekt waarmee veel mensen beter tot hun recht komen in plaats van achterop gezet te worden in een permanent en onverzadigbaar streven naar meer en groter.

Aanvulling of vernieuwing van integratie-instrumenten volstaan niet langer als antwoord op maatschappelijke ontwikkelingen. De oude patronen worden niet afgeschaft, ze imploderen als het ware, omdat mensen er niet meer mee uit de voeten kunnen. Hoe strakker en

straffer die oude patronen aan mensen worden opgedrongen, hoe onvermijdbaar en hoe sneller het in elkaar zakken ervan zich gaat voltrekken. Een verstandig lokaal beleid probeert uitwegen te creëren voordat het implosiepunt is bereikt.

Persoonlijke moeilijkheden en algemene vraagstukken

Als in een stad met honderdduizend inwoners slechts één man werkloos is, dan is dat zijn persoonlijke moeilijkheid en om deze moeilijkheid op te lossen, doen we er goed aan 's mans karakter, zijn bekwaamheden en zijn directe kansen in aanmerking te nemen. Maar als op een bevolking van 50 miljoen werknemers er 15 miljoen werkloos zijn, dan is dat een vraagstuk en we mogen niet verwachten de oplossing ervan te vinden binnen de reeks van kansen die er voor iemand persoonlijk aanwezig zijn. Het is nu juist de structuur der kansen die ineen is gestort. Zowel de juiste afbakening van het probleem als de scala van mogelijke oplossingen dwingen ons de economische en politieke instellingen van de samenleving in beschouwing te nemen, en niet slechts de persoonlijke omstandigheden en het karakter van enkele los van elkaar staande individuen.

C.W. Mills, *De sociologische visie*, Utrecht/Antwerpen, 1963, p. 13-14

2.2.4. Zoek vernieuwing met kleinschalige economische activiteiten!

Ondernemingen zoeken elkaar op om doelstellingen en projecten te realiseren die ieder voor zich niet kan bereiken. De concurrentie die jarenlang bepalend is geweest voor het economisch model van de markt, maakt gaandeweg plaats voor het model van de coöperatie. Op diverse plaatsen in Nederland ontstaan netwerken van ondernemingen die samen innovatieve stappen zetten naar een circulaire economie. Het coöperatieve denken en doen krijgt ook voet aan de grond in de alledaagse werkelijkheid van mensen en organisaties in wijken en dorpen. Ook daar worden in onderlinge samenwerking kleinschalige economische activiteiten opgezet waarbij mensen eigen zeggenschap houden over deze initiatieven. Volgens de wet moet de coöperatie zich ten doel stellen om in bepaalde stoffelijke behoeften van haar leden te voorzien. Bij de opkomende sociale coöperaties in wijken en dorpen hebben die stoffelijke behoeften betrekking op het scheppen en in stand houden van een leefbaar sociaal klimaat in de eigen wijk of het eigen dorp. Juist omdat ze hun economische activiteiten inbedden in de buurt en gericht zijn op het gemeengoed van de buurt, zijn sociale coöperaties mogelijk de eerste zwaluwen die erop duiden dat een nieuw tijdperk op komst is met ondernemingen en ondernemers die zich veeleer laten leiden door de kwaliteit van leven dan door het maken van winst. Een vooruitziende gemeente ondersteunt desgevraagd de ontwikkeling van sociale coöperaties door faciliteiten beschikbaar te stellen aan initiatiefnemers om zelf die coöperatieve ondernemingen op te richten en te runnen.

2.3. Bijverdienen

Behoudens enkele tijdelijke uitzonderingen is de regel dat inkomsten verrekend worden met de ontvangen bijstand. Bijstand is een aanvulling op de eigen verdiensten. Maar wat noem je eigen inkomen of eigen verdiensten? Als een wijkeconomisch initiatief uitkeringsgerechtigden in staat stelt om naast hun uitkering iets bij te verdienen, moeten die verdiensten dan louter individueel bezien en verrekend worden of zijn er elementen bij die aangemerkt kunnen worden als collectief inkomen van de coöperatie? Moet alleen de betrokken persoon met een uitkering in ogenschouw worden genomen of kan er ook rekening gehouden worden met de omgeving- en levensomstandigheden waarin deze persoon en mogelijk nog tal van lotgenoten proberen kwaliteit van leven te verwerven en te behouden? Sommige coöperatieve basisinitiatieven willen geldstromen in de wijk houden om daarmee materiële en immateriële impulsen te geven aan de wijk en haar bewoners.

Voor het perspectief van uitkeringsgerechtigden die actief zijn in een sociale coöperatie, voor de sociale coöperatie en voor de buurt maakt het verschil of de inkomsten individueel verrekend worden met ieders uitkering of dat de uitkering (deels) de basis blijft waarop collectief inkomen voor de buurt gegenereerd kan worden.

2.3.1. Werken met behoud van uitkering en eigen verdiensten

In coöperatieve buurtondernemingen zijn wijkbewoners actief die met activiteiten in de coöperatie ook hun eigen inkomenspositie en met name de mogelijkheden van hun kinderen willen vergroten. Dan is het van belang dat thuis in zo'n huishouden zich geen extra moeilijkheden voordoen. Dat kan het geval zijn als onverwacht een koelkast het begeeft. Zo'n situatie kan het ontwikkelingsproces van betrokken persoon en van het coöperatief initiatief negatief beïnvloeden. De vraag is of zo'n versturende omstandigheid uit de wereld kan worden geholpen door de inzet van financiële middelen die betrokken persoon zelf verdient heeft met coöperatieve activiteiten. Mag het eigen spaarpotje aangesproken worden om de kapotte koelkast te vervangen? En hoe zit het met de eigen financiële middelen van de coöperatie? Die is ermee gebaat als mensen die actief zijn in de coöperatie in de uitvoering van hun activiteiten niet geremd worden door hinderlijke financiële perikelen thuis of dreigende schuldsituaties. Die vraag werd voorgelegd aan enkele medewerkers van de sociale dienst. Zij oordeelden verschillend: sommigen oordeelden dat dit wel zou moeten kunnen; anderen waren aarzelend tot afwijzend. Een van hen maakte een vergelijking met het bedrijfsleven. "Gemeenten bemoeien zich ook niet met bedrijven die iets extra's voor hun werknemers regelen. Behandel een sociale coöperatie als een bedrijf. Als de hele coöperatie vindt dat uit het collectief of uit de individuele pot een babykamer ingericht kan worden, waarom niet? Het bevordert de zelfredzaamheid en bespaart de gemeente aanvragen voor bijzondere bijstand en uitvoeringskosten". Het

devies luidde: zoek win-win-situaties op en ben als gemeente niet ‘penny-wise and pound-foolish’.

2.3.2. Inkomen als collectieve verdienste

Bovenstaand voorbeeld heeft betrekking op een situatie waarin een individu in een betere omstandigheid wordt geplaatst of gehouden om zo beter om staat te zijn een bijdrage te blijven leveren aan de buurtcoöperatie. Kan dit voorbeeld doorgetrokken worden naar condities die geschapen worden in de wijk als geheel? Kunnen de inkomsten die een sociale coöperatie weet te verwerven in de eerste plaats bestemd worden voor de verbetering van collectieve omstandigheden en voorzieningen in de buurt en pas in tweede instantie voor de verbetering van de positie van individuen? Achter deze vraag gaat het inzicht schuil dat het verwerven van inkomen slechts ten dele de verdienste van individuen is; het is ook en wellicht zelfs veeleer het resultaat van een bepaalde samenlevingsvorm. Dit inzicht werpt een ander licht op de vraag of inkomsten per definitie als eerste met de uitkering verrekend moeten worden. Het kan rechtvaardiger zijn en een groter belang bieden om eerst de leefomstandigheden en economische condities in een buurt te verbeteren. De uitkering of een gedeelte ervan gelden dan als een basisinkomen. Daarmee zou een vorm van sociale zekerheid kunnen worden gecreëerd, waarin individuele inkomensaanspraken losgekoppeld zijn van feitelijke deelname aan betaalde arbeid. Daardoor wordt ruimte geschapen voor mensen om actief te worden in buurtarbeid, zorgarbeid en andere buiten de arbeidsmarkt geregelde vormen van maatschappelijk nuttige arbeid. Het zou waardevolle informatie kunnen opleveren over sociale en economische vernieuwing als wijken en dorpen de kans kregen om experimenten met een basisinkomen op te zetten.

Veel werkende armen, vooral bij zelfstandigen

Werkenden in loondienst zijn niet vaak arm (3%), maar zelfstandigen (waaronder zzp'ers) hebben wel een bovengemiddeld armoederisico (13%). Bijna de helft van de werkende armen was zelfstandige. Doordat de totale werkende bevolking zo'n grote groep is, zijn er in 2013 meer werkende armen (356.000) dan arme uitkeringsontvangers (280.000).

Armoedesignalement 2014, SCP/CBS, Den Haag, december 2014, p. 11

2.3.3. Ruimte om te experimenteren

Er blijken meerdere aspecten en belangen verbonden te zijn aan het ‘bijverdienen’: individuele en collectieve. Het is goed om als gemeente een sfeer te scheppen waarin sociale coöperaties en soortgelijke (bedrijfseconomische) initiatieven deze aspecten en belangen in alle openheid op tafel kunnen leggen en ruimte krijgen om te experimenteren. Dat vraagt van deze initiatieven eveneens openheid over hun financieel doen en laten ten aanzien van coöperatieleden en ten aanzien van de omgeving waarin en waarvoor ze opereren.

2.4. Concurrentievervalsing

Een van de vraagstukken waar sociale coöperaties mee geconfronteerd worden is het verwijt van concurrentievervalsing. Ook een gemeentelijke overheid kan ten aanzien van dit verwijt te maken krijgen met een lastige dilemma: enerzijds is er het reële gevaar dat bestaande banen worden ondergraven en anderzijds is het niet denkbeeldig dat sociale vernieuwing wordt tegengehouden om fictieve werkgelegenheid te beschermen. Een lokale overheid kan haar positie in dit dilemma verstevigen als zij in haar eigen gemeente een maatschappelijk debat over het arbeidsbegrip en over gemengde vormen van arbeid op gang brengt.

2.4.1. Het arbeidsbegrip bij de tijd brengen

Het begrip arbeid waar veel gemeenten van uitgaan en waardoor ze zich ook in het participatiebeleid nog steeds laten leiden, is vrij traditioneel: het is gericht op zelfstandigheid van individuen middels loonarbeid of een eigen bedrijf. Daarmee wordt werkloosheid ook op de eerste plaats benaderd als een probleem van individuen die geen betaalde baan hebben of die niet anderszins zelfstandig in hun bestaan kunnen voorzien. Werken aan het collectief en daarmee zorgen voor een goede sociale structuur in de wijk, wordt nog te exclusief geplaatst in de sfeer van het vrijwilligerswerk. Op basis van de smalle zekerheid die een uitkering hen biedt zouden veel mensen waardevolle arbeid kunnen verrichten om het leefklimaat in de eigen wijk te verbeteren. Dat zou kunnen op basis van vrijwillige inzet voor de eigen buurt of inzet via parttime ondernemerschap. Een aantal mensen zal deze vormen van arbeid een tijdlang nodig hebben om eigen kwaliteiten te ontdekken en te ontplooiën en om een gevoel te ontwikkelen dat ze een plek hebben om iets te betekenen in de samenleving en om te ervaren dat ze een zinvolle bijdrage kunnen leveren aan een verbetering van het leefklimaat in de eigen wijk/buurt. Op basis van het zelfvertrouwen en zelfrespect dat mensen daarbij opbouwen kunnen ze mogelijk op termijn aan de slag in een betaalde baan of in een eigen bedrijf. Het is van belang dat mensen de tijd gegund wordt om dat proces door te maken. Een aantal uitkeringsgerechtigden zal nooit uitstromen en zal met behoud van uitkering een zinvolle bijdrage blijven leveren aan een goede kwaliteit van leven in de wijk. De vraag is of ze daar de ruimte en tijd voor krijgen van de gemeente en/of de uitkeringsinstantie. Voor het perspectief van parttime ondernemerschap is het van belang dat een maatschappelijke discussie op gang komt over het arbeidsbegrip en over de vraag of dit voldoende correspondeert met de dagelijkse werkelijkheid waarin veel mensen (moeten) leven.

Parttime ondernemen met behoud van een uitkeringsdeel

Wij zijn ervan overtuigd dat mee onbenut talent kan meedoen in de samenleving als beleid en dienstverlening ook de hybride vormen van werken en ondernemen erkennen en mogelijk maken. Toch moet er nog veel gebeuren om dat mogelijk te maken. Daarvoor zijn kennis en inzicht nodig over de combinaties van ondernemen en werken, maar ook over nieuwe vormen van financieren. En vooral: aanpassingen in onze manier van kijken naar de werkelijkheid. Het Bbz kan in de komende jaren meer

mensen laten uitstromen als het ook parttime ondernemen toestaat met behoud van een uitkeringsdeel. Als het het stimuleren van hybride vormen van werkloos zijn en ondernemen ziet als een effectieve manier van activeren en participeren. Als het Bbz erin slaagt dit op te pakken en mogelijk maakt, trekt het mensen uit de grijze economie. En laat het meer talent meedoen in Nederland. Het Bbz kan daarmee weer een voorbeeld zijn in Europa. Dat kan dan een nieuwe best practice worden.

Klaas Molenaar, Lector Financial Inclusion and New Entrepreneurship, in: Magazine 10 jaar BBZ, 2014, p. 14

2.4.2. Gemengde vormen van arbeid

In het beleid van veel gemeenten wordt een heel duidelijk onderscheid gemaakt welke uitkeringsgerechtigden in aanmerking komen voor meewerken in een sociale coöperaties. Als mensen ‘toppers’ zijn van wie wordt verwacht dat ze een betaalde baan kunnen verwerven, ook al duurt dat even en ook al is dat met enige of stevige drang, dan gaat dat absoluut voor. Deze mensen kunnen zichzelf redden en als ze dan iets (anders) willen, doen ze dat maar in hun vrije tijd, is de redenering. De vraag is of dit een verstandige benadering is, gezien omstandigheden en ontwikkelingen waarmee niet alleen betrokken uitkeringsgerechtigden, maar ook gemeenten en buurten te maken hebben of krijgen.

Een eerste omstandigheid is dat er veel mensen zijn die niet passen in loondienst. Voorheen was er nog het criterium van *passende* arbeid in de zin dat de beschikbare arbeid ook bij de betrokken persoon moest passen. Dat criterium is een aantal jaren geleden losgelaten ten gunste van het veel ruimere begrip *gangbare* arbeid: alle gebruikelijke arbeid wordt geschikt geacht en mensen in de bijstand zijn verplicht alle aanwezige arbeid te accepteren, ook al is dat slecht betaalde, onzekere arbeid ver van huis. Het (parttime) ondernemerschap kan een aantal mensen kansen bieden om buiten het regime van de loonarbeid economische zelfstandigheid te ontwikkelen.

Een tweede omstandigheid is dat er momenteel weer sprake is van massale werkloosheid. Die kan niet worden afgedaan als het persoonlijke probleem van achterblijvende individuen met arbeidsmarkttekorten waaraan via bijscholing en training gesleuteld moet worden. Werkloosheid moet worden gezien als een kenmerk van de maatschappij waarin wij leven en niet als een kenmerk van die leden van de samenleving die het treft om op enig moment werkloos te zijn. Vraagstukken rond werkloosheid hebben direct te maken met ons denken en doen ten aanzien van arbeid, betaalde en onbetaalde. Vanuit dit inzicht is het van belang dat overheden en uitkeringsinstanties oog en oor hebben voor mogelijkheden die mensen zelf zoeken om via deelname aan sociale coöperaties in de eigen wijk hun levensomstandigheden te verbeteren en actieve bijdragen te leveren aan de samenleving, mogelijk betaald, mogelijk onbetaald. Het idee achter sociale coöperaties is dat mensen gelegenheid krijgen om actief te worden met zaken die ze zelf leuk en zinnig vinden. Bovendien kunnen mensen er in slagen om deels uit de uitkering te komen.

Een derde omstandigheid waarmee in het sociaal beleid rekening moet worden gehouden is dat er steeds vaker gemende vormen van arbeid voorkomen: betaalde en onbetaalde arbeid; arbeid en uitkering; arbeid voor jezelf en arbeid voor de gemeenschap.

2.5. Nadere bezinning op ondernemerschap

In de onderwerpen die tot nu toe in dit deel zijn behandeld blijkt dat het van essentieel belang is met welk perspectief een lokale overheid initiatieven rond sociale coöperaties tegemoet treedt. Dat komt heel scherp naar voren als de vraag aan de orde komt of en hoe mensen met een uitkering de mogelijkheid hebben om actief te worden in een sociale coöperatie, zeker als dat, voorlopig of blijvend, alleen reëel kan gebeuren met gedeeltelijk of volledig behoud van uitkering. Om dit gegeven scherp in beeld te brengen staan we in deze paragraaf nogmaals stil bij het begrip ‘ondernemerschap’. We geven een kort aanduiding van de vier dimensies van ondernemerschap; we signaleren dat de overheid zich doorgaans slechts laat leiden door één dimensie als uitkeringsgerechtigden in het spel zijn; we poneren de stelling dat een meerdimensionale benadering meer ruimte schept om in te spelen op het vernieuwingsperspectief dat sociale coöperaties in zich hebben.

2.5.1. Dimensies van ondernemerschap

Als men op google zoekt naar de dimensies van ondernemerschap verschijnen er allerlei sites met kenmerken die toegeschreven worden aan succesvolle ondernemers. Het gaat dan om eigenschappen als: goed gemotiveerd zijn; eigenwijs en onafhankelijk zijn, eigen baas zijn; hard willen werken; keuzes kunnen maken; een goede leider zijn; open staan voor nieuwe dingen; een ondernemersinstinct hebben; een eigen plan trekken; altijd blijven doorklimmen; proactief zijn, nieuwe kansen zien; positief kunnen reageren op veranderende en onverwachte omstandigheden. Uit deze lijst van persoonlijke eigenschappen zou men de volgende vier dimensies van ondernemerschap kunnen afleiden: (1) handelen voor eigen rekening en risico, (2) handelen onder eigen verantwoordelijkheid, (3) handelen naar eigen inzicht en (4) handelen voor eigen nut en persoonlijke winstmaximalisatie.

2.5.2. Lokale overheden kiezen voor eendimensionale benadering

Als het gaat om mensen met een (gedeeltelijke) uitkering kiezen overheden doorgaans voor een eendimensionale benadering van ondernemerschap. Ze laten zich geheel en al leiden door het kenmerk ‘handelen voor eigen rekening en risico’. Uitkeringsgerechtigden worden geholpen om zo snel mogelijk hun eigen broek op te houden en aan het werk te zijn voor eigen rekening en risico. Dat geldt ook voor gemeenten die positief staan ten opzichte van parttime ondernemerschap en die vrije ruimten scheppen voor uitkeringsgerechtigden om zich te ontwikkelen als ondernemer. Niet het ondernemerschap is leidend, maar de kaders van de participatiewet en het daarin vervatte hoofddoel van economische zelfstandigheid. Zolang ‘klanten’ kans maken op regulier werken in loondienst mag parttime ondernemerschap dat niet belemmeren. Sommige gemeenten beperken het parttime

ondernemerschap ook nadrukkelijk in tijd (bijvoorbeeld een half jaar, dat bij aantoonbaar succes met nog een half jaar verlengd mag worden); als men dan niet volledig is uitgestroomd uit de uitkering wordt de toestemming voor parttime ondernemerschap ingetrokken.

Welke doelen willen we bereiken met parttime ondernemerschap?

De belangrijkste vraag is wat de gemeente met parttime ondernemerschap in de bijstand wil bereiken. De gemeente kan voor parttime ondernemerschap drie hoofddoelen formuleren. Een combinatie van alle drie de doelen is natuurlijk ook mogelijk:

1. Parttime ondernemerschap is een instrument voor uitstroom als zelfstandige of doorstroom naar het Bbz.
2. Parttime ondernemerschap is een instrument voor re-integratie; uitstroom naar loondienst.
3. Parttime ondernemerschap is een vorm van sociale activering waarmee de klant een deel van de uitkering terugverdient.

Voor gemotiveerde klanten die het in zich hebben om uiteindelijk volledig als zelfstandige in hun inkomen te voorzien, is parttime ondernemen het voorportaal voor het Bbz (maar niet de voorbereidingsperiode waarvan in het Bbz sprake is). Voor andere klanten is parttime ondernemerschap een re-integratie-instrument: ze nemen weer deel aan het maatschappelijk verkeer om vertrouwen in eigen kunnen te krijgen. Ze moeten daarnaast zoeken naar een baan in loondienst. In de praktijk werkt dit goed. Klanten breiden hun netwerk uit en solliciteren niet vanuit een uitkering maar vanuit een parttime onderneming. Voor een andere groep klanten is een baan in loondienst geen optie, bijvoorbeeld vanwege hun hoge leeftijd, lagere opleiding of medische beperking. Juist voor hen is parttime ondernemerschap een goede manier om naar hun vermogen te participeren. Daarmee verdienen ze een deel van de uitkering terug. In dit geval is parttime ondernemerschap vaak een eindstation en geen tussenstap naar volledige uitstroom.

Divosa, Werkwijzer Parttime ondernemers, 2014, p. 9

2.5.3. Een bredere benadering schept meer ruimte

Lang niet alle uitkeringsgerechtigden zullen parttime ondernemerschap ambiëren. Evenmin zullen alle uitkeringsgerechtigden actief deel willen nemen in een sociale coöperatie. Maar er zijn uitkeringsgerechtigden die dat wel willen. Een aantal daarvan zal zich laten leiden door gangbare denkbeelden over eigen nut en persoonlijke winstmaximalisatie. De praktijk van sociale coöperaties laat evenwel zien dat er ook uitkeringsgerechtigden zijn die de gangbare vanzelfsprekende patronen niet als richtsnoer nemen bij de invulling van een aantal dimensies van ondernemerschap. Handelend onder eigen verantwoordelijkheid en naar eigen inzicht zoeken zij naar nieuwe inhouden en nieuwe vormen van economische bedrijvigheid en ondernemerschap. Mogelijk hebben mensen een heel ander beeld van een kwalitatief goed leven. Als iemand van lezen houdt zou hij/zij een boekenzaak kunnen gaan beginnen. Dat biedt mogelijkheden om lang en veel met literatuur bezig te zijn. Zo iemand zou ook een buurtbibliotheek kunnen opzetten waar mensen in de buurt hun eigen boeken brengen om uit te lenen aan buurtgenoten en om met hen over literatuur te praten. Die tweede optie is een totaal andere invulling van de dimensies van ondernemerschap. Het komt niet alleen de betrokken persoon maar ook de gemeenschap ten goede als de overheid oor en oog heeft voor zo'n bredere benadering.

2.6. Begeleiding

Mensen die vanuit een bijstandssituatie hun positie willen verbeteren door een eigen onderneming op te zetten, hebben doorgaans behoefte aan ondersteuning en begeleiding bij het zetten van deze stap. Deze kunnen ze op verschillende manieren krijgen: van de gemeente of van een verband buiten de gemeente, een ondernemersklankbord of een sociale coöperatie. Dit verschil in de organisatie van de ondersteuning en begeleiding is van belang voor het perspectief van parttime ondernemerschap.

2.6.1. Wie ondersteunt bepaalt mede de koers

De gemeente kan faciliteiten aanbieden om het opzetten van een eigen onderneming te ondersteunen: (gratis) werkruimte aanbieden in een (leegstaand) pand waar ook andere aspirant-ondernemers zitten en waar men elkaar kan helpen. Voor mensen met een uitkering zal in eerste instantie begeleiding aanwezig zijn vanuit de gemeentelijke sociale dienst. Het is van belang dat de afdelingen sociale zaken en economische zaken van de gemeente samenwerken en hun mogelijkheden en capaciteiten uitwisselen en bundelen. Daarbij kunnen ook praktische afspraken worden gemaakt hoe aspirant-ondernemers, ook parttime ondernemers, het beste kunnen worden ondersteund en begeleid.

De ondersteuning en begeleiding kan ook worden gegeven door instanties van buiten de gemeente. Dat kan een ondernemersklankbord zijn waar (oud-)ondernemers starters coachen. Die weten hoe het er aan toe gaat in het bedrijfsleven en vanuit die ervaring kunnen ze starters op het goede spoor zetten en houden. Voor uitkeringsgerechtigden die het in zich hebben om snel een stap te maken naar zelfstandig ondernemerschap kan een dergelijke begeleiding zeer effectief zijn. Veel mensen met een uitkering staan nog ver af van zo'n overstap of hebben mogelijk heel andere ambities. Dan kunnen ondersteuning en begeleiding mogelijk beter worden georganiseerd door sociale coöperaties. Deze staan doorgaans veel dicht bij de dagelijkse werkelijkheid van mensen met een uitkering, die via hun lidmaatschap in feite de coöperatieve vereniging zelf vormen. De sociale coöperaties zijn niet zozeer gericht op het helpen van individuele personen om weg te springen naar zelfstandig ondernemerschap. De sociale coöperaties zijn veeleer gericht op het verbeteren van de kwaliteit van leven van alle inwoners van een wijk of buurt.

Een schakel tussen leefwereld en systeemwereld

Coöperatie de Vrije Uitloop U.A. is de buffer tussen de wereld van de vrije ruimte en de wereld van overheden en regelgeving. Het zijn 2 verschillende werelden. De ene mens voelt zich beter thuis in de ene wereld dan in die andere wereld. Coöperatie de Vrije Uitloop U.A. is geen echte persoon, heeft daarom geen gevoel, en is daardoor, voor de leden, beter geschikt voor communicatie met overheid en organisaties. De leden krijgen hierdoor ruimte voor creativiteit, onderlinge communicatie, waardering, in de vorm van woord, info, geld en netwerk. (www.devrijeuitloop.nl)

2.6.2. Begeleiding door sociale coöperatie

De regelgeving en de begeleiding die gangbaar zijn binnen de gemeenten zijn sterk afgestemd op personen die zich willen ontplooien als economisch zelfstandig individu, die een eigen zaak of eigen bedrijf willen opbouwen. Veel uitkeringsgerechtigden hebben die passie niet, verkeren niet in omstandigheden dat deze passie kan ontstaan of zijn vooral gericht op het verhogen van de kwaliteit van leven van mensen in hun omgeving, hun gezin, familie of vrienden. Vanuit de gangbare gemeentelijke instrumenten gezien zijn dit vreemde eenden in de bijt. Als de gemeente de ambities van deze uitkeringsgerechtigden serieus neemt en als zij hun capaciteiten tot ontwikkeling wil laten komen, doet ze er goed aan de begeleiding van deze mensen buiten de gemeentelijke overheid te organiseren. Een sociale coöperatie is dan een mogelijk alternatief. Die is ofwel van de betrokken uitkeringsgerechtigden zelf of staat heel dicht bij de leefwereld van deze personen. Ze is vaak niet alleen gericht op de ontplooiing van een los individu, maar plaatst diens ontplooiing in het kader van een verbetering van de leefomstandigheden van de gehele buurt of van groepen personen die in soortgelijke omstandigheden verkeren. Het kan zijn dat een aantal actieve burgers een dergelijk buurteconomisch initiatief neemt; het kan ook dat een maatschappelijke instelling zoals een wooncorporatie de buurt in staat stelt tot het opzetten van een sociale coöperatie. Veel mensen die actief willen worden en zich op termijn mogelijk ergens als zelfstandige wil vestigen, reddend dat niet in hun eentje, zeker in het begin niet. Die hebben de gemeenschappelijkheid van bijvoorbeeld een buurtinitiatief nodig om te leren ondernemen.

De gemeente kan afspraken maken met dergelijke buurtinitiatieven en kan langs deze weg mogelijk de rek in de regelgeving creëren die nodig is om mensen de ruimte en tijd te geven om op eigen hen passende wijze nieuw perspectief op te bouwen, voor zichzelf en voor hun omgeving. Begeleiding door een sociale coöperatie biedt ook extra kansen om het beleid en de (uitvoerings)regels van de verschillende afdelingen van de gemeente beter op elkaar afgestemd te krijgen: voor iemand van buiten vormt de gemeente met al haar afdelingen één instantie die op samenhang in beleid aangesproken kan worden. De gemeente kan een sociale coöperatie faciliteren om deze begeleidingsrol naar eigen inzichten krachtig te vervullen. Zo ontwikkelen overheden ook voor zichzelf kansen om nieuw en samenhangend beleid en uitvoering te ontwikkelen die beter aansluiten bij de ambities en de leefwereld van mensen met weinig inkomen.

2.7. Regels die ruimte geven

Er zijn twee typen regels: regels die inperken en regels die mogelijkheden geven. In overheidskringen wordt veel gesproken over het verminderen van regels en over het maken van regels die mensen mogelijkheden bieden. Op het terrein van de sociale zekerheid is die nieuwe koers in het overheidsdenken nog niet ontdekt. De landelijke overheid lijkt steeds sterker te koersen op inperking en controle, op drang en dwang. Lokale overheden gaan steeds meer twijfelen over de effectiviteit van deze verharding. Lokale overheden staan dichterbij de alledaagse werkelijkheid van mensen en die nabijheid nodigt hen uit om meer ruimte te geven regels die mogelijkheden geven aan mensen. Voor het perspectief van uitkeringsgerechtigden die actief (willen) zijn in een sociale coöperatie en voor medewerkers van gemeenten die basisinitiatieven vanuit de burgers willen ondersteunen, is het van belang dat er regelgeving wordt gemaakt die ruimte geeft en mogelijkheden schept.

2.7.1. Regels die inperken

In de bijstandswet ligt al jaren de nadruk op regelgeving en rechtmatigheid. Dat beperkt de ruimte voor vernieuwing en creativiteit. Vanuit de gedachte dat daarmee de sociale zekerheid betaalbaar wordt gehouden gaat de landelijke overheid de regels rond de bijstand steeds meer verstrakken. Op de laatste dag van 2014 werden de strengere eisen voor het verkrijgen en behouden van een bijstandsuitkering ingaande 2015 nog eens op een rij gezet door de rijksoverheid. Daarbij werd het volgende salvo aan verplichtingen afgevuurd: bijstandsgerechtigden moeten aangeboden werk aanvaarden en zien te behouden; bijstandsgerechtigden moeten zich op verzoek inschrijven bij uitzendbureau; bijstandsgerechtigden die willen verhuizen naar een andere gemeente, moeten daar eerst naar werk zoeken; bijstandsgerechtigden moeten maximaal 3 uur per dag reizen als dit nodig is om werk te krijgen; bijstandsgerechtigden moeten verhuizen als het niet mogelijk is om binnen 3 uur reizen per dag werk te vinden, maar wel elders voor tenminste een jaar met een beloning tenminste net zo hoog als de bijstand; bijstandsgerechtigden moeten er alles aan doen om benodigde kennis en vaardigheden te verkrijgen en behouden; bijstandsgerechtigden mogen door kleding, gebrek aan persoonlijke verzorging of gedrag het krijgen van werk niet belemmeren; bijstandsgerechtigden moeten meewerken aan de ondersteuning die de gemeente hen oplegt of aanbiedt gericht op arbeidsinschakeling. Verder werd gemeld dat gemeenten verplicht zijn om beleid te maken voor een tegenprestatie en dit in een verordening vast te leggen. De gemeente bepaalt de inhoud, omvang en duur van de tegenprestatie. Als iemand zich niet aan deze verplichtingen houdt of de tegenprestatie niet uitvoert, kan de gemeente de uitkering verlagen of stopzetten.

2.7.2. Regels die ruimte geven

Veel uitkeringsgerechtigden zitten niet op dit soort regelgeving te wachten. Veel gemeenten evenmin. Zeker in omstandigheden waarin nauwelijks of geen perspectief geboden kan worden op uitstroom via betaalde arbeid, is er behoefte aan regels die mensen ruimte geven om zich anderszins te ontplooien, bijvoorbeeld in sociale coöperaties. En gemeenten hebben behoefte aan wet- en regelgeving die hen de ruimte biedt op positief en creatief in te spelen op initiatieven vanuit de wijken. Voor een deel kunnen gemeenten daar zelf een bijdrage aan leveren. Die bijdrage kan beginnen met het scheppen van een klimaat waarin medewerkers van de gemeente de ruimte krijgen om mee te gaan met het zoeken van nieuwe wegen samen met coöperatieve initiatieven. De bestuurders en de leidinggevenden van de gemeenten zijn aan zet om deze sfeer te scheppen en medewerkers veiligheid te bieden om daarvan gebruik te maken. Op lokaal vlak is regelgeving mogelijk die mensen ruimte biedt: wetgeving is vaak kaderwetgeving die lokaal ingevuld kan worden. Zeker wat betreft de sociale zekerheid beperkt de rijksoverheid de lokale zeggenschap, ondanks alle gepraat over decentralisatie van beleid. Desondanks blijft er ruimte voor vernieuwing voor gemeenten die deze ruimte zoeken en die in hun beleid willen aansluiten bij de levende werkelijkheid van hun burgers. Zo kan de landelijke druk om een tegenprestatiebeleid te maken ook worden omgebogen naar een lokaal ondersteuningsbeleid voor sociale coöperaties. Daarbij kunnen de gemeenten de eigen doelstellingen van de sociale coöperatie respecteren, ook al zijn die eerder gericht op het gemeengoed van de hele wijk dan op het persoonlijk belang van individuele uitkeringsgerechtigden die moeten zien uit te stromen naar betaalde arbeid. Om ondersteuning te krijgen van de gemeente hoeft een sociale coöperatie niet per se gericht te zijn op het scheppen van mogelijkheden voor mensen om weg te springen naar betaald werk. Gezien maatschappelijke omstandigheden en persoonlijke situaties is het te hanteren criterium veeleer de vraag of mensen in de sociale coöperatie mogelijkheden krijgen om het werk te doen waar hun hart ligt; dan worden ze eerder en duurzamer actief. De regels moeten in het kader gesteld worden van de heelheid van de situatie. Veel gemeenten doen dat inmiddels. Dat schept ruimte voor sociale coöperaties om zaken transparant te maken en in openheid door te spreken met medewerkers van de gemeente. Voor deze medewerkers ontstaat er ruimte om creatief in te spelen op ontwikkelingen in buurten en wijken en deze aan te moedigen en te ondersteunen. Het perspectief wordt anders en daarmee kan er anders over bepaalde ontwikkelingen geoordeeld worden. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het vraagstuk van verdringing. Dienstverlening die mede verleend wordt door mensen met behoud van uitkering of door parttime ondernemers kan gediskwalificeerd worden met het verwijt van verdringing of valse concurrentie. Als de focus ligt op betaalde arbeid ligt een dergelijk verwijt voor de hand. Als de blik verbreed wordt naar de kwaliteit van leven ook voor mensen die weinig of geen geld hebben om diensten te kopen, verdringen hogere waarden het verwijt van verdringing en komt er meer ruimte voor de praktische overweging dat de diensten waarschijnlijk niet afgenomen zouden worden als ze niet op een niet-commerciële wijze door de sociale coöperatie geleverd zouden worden.

2.8. Doelen stellen op het niveau van waarden

In welk perspectief wordt het parttime ondernemerschap geplaatst? Dat is een vraag die te weinig wordt gesteld en besproken. Toch is dat wenselijk. Zeker als er samengewerkt wordt met organisaties die vanuit een verschillende context werken. Bewonersorganisatie, gemeente, woningcorporatie, particuliere ondernemer, individuele personen... allemaal kunnen ze een rol spelen in de sociale coöperatie en allemaal kunnen ze die rol spelen vanuit eigen doelen en perspectieven. Die perspectieven en doelen kunnen met elkaar botsen, maar ze kunnen ook voor een deel met elkaar corresponderen en elkaar tot zekere hoogte aanvullen en versterken. Die onderlinge versterking kan optreden als de meerduidigheid van instellingsdoelen en persoonlijke doelen in het overkoepelend kader geplaatst worden van een doelstelling op het niveau van waarden.

2.8.1. Waarden verbreden de blik

Voor het perspectief van uitkeringsgerechtigden die actief zijn in een sociale coöperatie, voor de sociale coöperatie en voor de buurt maakt het verschil of de gemeente doelen stelt op het niveau van wetten en regels of op het niveau van waarden. Een waarde van waaruit een sociale coöperatie kan werken is bijvoorbeeld het verhogen van de kwaliteit van leven voor bewoners van een bepaalde buurt. Het doel van het vinden van een baan, het verwerven van economische zelfstandigheid of het realiseren van uitstroom worden daardoor in een breder perspectief geplaatst. Dat stimuleert de bereidheid en de creativiteit om te zoeken naar mogelijkheden om partners in de samenwerking ruimte en steun te geven in het verwerkelijken van hún doelen. Instellingen en individuen ontwikkelen daardoor een bredere blik op de werkelijkheid en blijven niet gevangen in hun eigen beperkte doelstellingen. Het 'tellen van de zegeningen' wordt meerdimensionaal. Zeker voor gemeenten is dat van belang. Zij moeten vaak nog leren om gecombineerde rekensommen te maken. Dat wordt gestimuleerd dank zij de ontschotting waardoor de doelstellingen van verschillende afdelingen beter met elkaar worden verbonden. Door mensen ruimte te geven om met behoud van uitkering te werken in bijvoorbeeld sociale coöperaties wordt weliswaar geen uitstroom bewerkstelligd, maar er wordt wel bereikt dat betrokkenen zich beter voelen, minder naar de dokter gaan, minder begeleiding nodig hebben etc. Ook dat levert besparing op voor de gemeente, los van de verbetering van de kwaliteit van leven voor betrokkenen. Mensen krijgen door mee te doen in sociale coöperaties weer een netwerk en daardoor hebben ze minder professionele hulp nodig.

Samenhang in problemen

Uit een verslag van een bijeenkomst van SER en UWV waar René Paas, voorzitter van Divosa, een pleidooi hield om de regelgeving in de sociale zekerheid meer op elkaar af te stemmen: "De problemen in de samenleving moeten in samenhang met elkaar worden bekeken" aldus Paas. "Er is een knetterhard verband

tussen allochtonen, dropouts en grote steden". "Als wij er niet in slagen op wijkniveau de zaken aan te pakken, ontstaat er een kruisvat. Dan komt er een vertrouwenscrisis die veel heftiger is dan de economische crisis die we nu meemaken", zo waarschuwde hij.

2.8.2. Kwaliteit van leven

Momenteel is het zo dat 70% van de jongeren met een bijstandsuitkering geen reële kans heeft op het krijgen van een betaalde baan. Veel jongeren – met name jongeren van allochtone komaf – komen niet aan de bak, ook als ze een goede opleiding hebben gehad. Toch zit bij deze jongeren de nodige capaciteit en creativiteit. Hoe daar ruimte aan te geven? Dat kan mogelijk via het oprichten van een sociale coöperatie. Dat is in het belang van deze jongeren. Het is goed voor de buurt. Het is positief voor de samenleving. Het zal niet lukken om van al deze jongeren zzp'ers te maken. Juist sociale coöperaties kunnen een structuur bieden aan mensen die niet de wens en wellicht ook niet de vermogens hebben om zelfstandig als zzp'er inkomsten te verwerven. Veel mensen hebben netwerken nodig om te kunnen functioneren, om zich te kunnen ontplooien en om hun capaciteiten in te zetten en te ontwikkelen. Een verstandig overheidsbeleid vraagt om een bredere blik dan alleen de focus op uitstroom uit de bijstand. Om creatief en ondersteunend in te spelen op bedrijfseconomische basisinitiatieven en andere sociale coöperaties in de wijk is het van belang dat gemeenten zich oriënteren op waarden, zoals kwaliteit van leven, zelfsturing, duurzaamheid, diversiteit. Dat stimuleert om vanuit regelgeving te zoeken naar mogelijkheden in plaats van beperkingen. Het afwegingskader wordt breder. Er wordt bijvoorbeeld bij het beleid ten aanzien van parttime ondernemerschap niet alleen gekeken naar uitstroommogelijkheden, maar ook naar andere aspecten die bepalend zijn voor de kwaliteit van leven van de buurt en de mensen die daar wonen. Oriëntatie op waarden maakt het afwegingskader breder: er wordt niet alleen gekeken naar hetgeen van belang is voor individuen; er wordt ook gekeken wat van belang is voor sociale context waarin individuen zich bevinden. Sociale coöperaties zijn een middel om mensen weer de regie terug te geven over hun eigen leven. Er worden sociale structuren opgebouwd die mensen in staat stellen hun leven in eigen hand te houden/nemen en die mensen gelegenheden bieden tot samenwerken met anderen. Daarbij gaat het niet om de vraag of je als overheid targets realiseert, maar of je creatieve mogelijkheden ontwikkelt voor mensen om met en voor elkaar kwaliteit van leven te garanderen.

In de binnenkant van de samenleving

Daar proberen talloze mensen in nieuwe vormen met elkaar een andere invulling aan hun bestaan te geven. Zo zorgen ze al delend en experimenterend voor zichzelf en hun omgeving en benoemen ze waarden op heel veel meer manieren dan alleen als het bedrag op hun loonstrook.

Peter van Vliet : Transitie als trend voor 2015?, in: Duurzaamnieuws.nl, 26-12-2014

2.8.3. Het principe VAL

Er wordt heel veel gesproken over herstel van vertrouwen in de relatie tussen overheden en burgers, maar in de sector van het sociaal beleid is het vertrouwen in mensen nog ver te zoeken. Daar druk de angst voor misbruik het streven naar vertrouwen nog ver naar de achtergrond. Dat bemoeilijkt initiatieven rond parttime ondernemerschap. Die initiatieven worden nog te vaak te veel benaderd vanuit het planmatige denken en doen van de systeemwereld. De meer spontane door de alledaagse werkelijkheid ingegeven initiatieven van wijkbewoners passen daar meestal niet in. De alledaagse werkelijkheid van mensen en de geplande werkelijkheid van systemen lopen uiteen en als daar niet goed mee omgegaan wordt roept dat aan beide zijden wantrouwen op. Er is als het ware sprake van 'georganiseerd wantrouwen'. Het vergt ambitie en lef van met name de beheerders van de systeemwereld om dit georganiseerd wantrouwen weg te werken en ruimte te geven aan bewoners om het te vervangen door 'herdemocratiseerd' vertrouwen. Dat is vertrouwen dat ontstaat vanuit nieuwe democratische structuren die gebaseerd zijn op de economie van het gemeengoed, waarbij mensen in onderling en open overleg besluiten nemen over zaken en belangen die hen allen raken en waarin werkers van de systeemwereld uit betrokkenheid bij die leefwereld van mensen een relatie opbouwen en vanuit die relatie het vertrouwen krijgen van mensen en de ruimte om hun specialistische kennis en kunde in te brengen. Het opbouwen van zo'n samenwerking tussen leefwereld en systeemwereld vraagt van medewerkers van gemeenten dat ze zich los maken uit het gekamde tekentafel-denken-en-doen en het alledaagse denken en doen van bewoners een eigen medebepalende plek te geven in het ontwikkelen en uitvoeren van plannen. Lokale bestuurders moeten daarvoor in de gemeentelijke organisatie ruimte scheppen. Ze kunnen daarbij inspiratie ontleen aan het principe VAL, hetgeen wil zeggen dat ze hun beleid in het teken zetten van Vertrouwen, Ambitie en Lef.

2.9. Conclusie

Sociale coöperaties krijgen een meerwaarde als we deze in het perspectief plaatsen van een nieuwe economische orde: de circulaire economie, de economie van de commons, de economie van het gemeengoed waar de collectieve sfeer weer teruggebracht wordt in het alledaagse leven van mensen. Oude economische modellen – zoals de planeconomie, de markteconomie en zelfs de groene economie – (b)lijken niet te voldoen. De circulaire economie is gebaseerd op ecosystemen, die gebruikmaken van wat er lokaal beschikbaar is en die steunen op de wetten van de fysica. Daarmee lijkt het de langetermijnstrategie om enerzijds om te gaan met de heersende water- en voedselnoed en anderzijds ons sociaal kapitaal (verder) op te bouwen. We zijn van een lineaire economie (grondstoffen delven, produceren, gebruiken, weggooien) naar een circulaire economie (recycle, reuse, repair) gegaan, aldus Jan Jonker, hoogleraar Duurzaam Ondernemen aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Jonker pleit voor het opbouwen van een wij-economie waarin het delen van gebruiksgoederen belangrijker is dan het bezit ervan. Hij verwijst daarbij naar voorbeelden van nieuwe business concepten zoals het gezamenlijk gebruiken van apparaten (geen wasmachine meer kopen maar wasbeurten), solar freezer (warmte-en koudeopslag in eigen huis: energie neutraal), thuis afgehaald (koken voor meer mensen), een kledingbibliotheek (waar je een abonnement hebt op een T-shirt). Dat nieuwe economische model stoelt op de community gedachte van samen slimmer werken. Dat benoemt Jan Jonker als de wij-economie. Veel sociale coöperaties die we in dit rapport hebben beschreven dragen bij aan de ontwikkeling en verspreiding van zo'n wij-economie.